

॥ समर्थ रामदासांचा दासबोध दशक ५ ॥

।।।।। मंत्रांचा पंचम दशक ॥ ५ ॥
समास पहिला । :। गुरुनिश्चय
।।।।।। श्रीराम ॥
जय जज जी सद्गुरु पूर्णकामा । परमपुरुषा आत्मयारामा ।
अनुवाच्य तुमचा महिमा । वर्णिला न वचे ॥ १ ॥
जें वेदांस सांकडें । जें शब्दासि कानडें ।
तें सत्शिष्यास रोकडें । अलभ्य लाभे ॥ २ ॥
जें योगियांचें निजवर्म । जें शंकराचें निजधाम ।
जें विश्रांतीचें निजविश्राम । परम गुह्य अगाध ॥ ३ ॥
तें ब्रह्म तुमचेनि योगें । स्वयें आपणचि होईजे आंगें ।
दुर्घट संसाराचेनि पांगें । पांगिजेना सर्वथा ॥ ४ ॥
आतां स्वामिचेनि लडिवाळपणें । गुरुशिष्यांचीं लक्षणें ।
सांगिजेती तेणें प्रमाणें - । मुमुक्षुं शरण जावें ॥ ५ ॥
गुरु तों सकळांसी ब्राह्मण । जन्हीं तो जाला क्रियाहीन ।
तरी तयासीच शरण । अनन्यभावे असावें ॥ ६ ॥
अहो या ब्राह्मणाकारणें । अवतार घेतला नारायेणें ।
विष्णुनें श्रीवत्स मिरविणें । तेथें इतर ते किती ॥ ७ ॥
ब्राह्मणवचनें प्रमाण । होती शूद्रांचे ब्राह्मण ।
धातुपाषाणी देवपण । ब्राह्मणचेनि मंत्रें ॥ ८ ॥
मुंजीबंधनें विरहित । तो शूद्रचि निभ्रांत ।
द्विजन्मी म्हणोनि सतंत । द्विज ऐसें नाम त्याचें ॥ ९ ॥
सकळांसि पूज्य ब्राह्मण । हे मुख्य वेदाज्ञा प्रमाण ।
वेदविरहित तें अप्रमाण । अप्रिये भगवंता ॥ १० ॥
ब्राह्मणी योग याग व्रतें दानें । ब्राह्मणी सकळ
तीर्थाटणें ।
कर्ममार्ग ब्राह्मणाविणें । होणार नाही ॥ ११ ॥
ब्राह्मण वेद मूर्तिमंत । ब्राह्मण तोचि भगवंत ।
पूर्ण होती मनोरथ । विप्रवाक्यें करूनी ॥ १२ ॥
ब्राह्मणपूजनें शुद्ध वृत्ती- । होऊन, जडे भगवंती ।
ब्राह्मणतीर्थे उत्तम गती । पावती प्राणी ॥ १३ ॥
लक्षभोजनीं पूज्य ब्राह्मण । आन यातिसि पुसे कोण ।
परी भगवंतासि भाव प्रमाण । येरा चाड नाही ॥ १४ ॥
असो ब्राह्मणा सुरवर वंदिती । तेथें मानव बापुडें किती ।
जरी ब्राह्मण मूढमती । तरी तो जगद्वंद्य ॥ १५ ॥
अंत्येज शब्दज्ञाता बरवा । परी तो नेऊन कायेए करावा ।
ब्राह्मणासन्निध पुजावा । हें तों न घडे कीं ॥ १६ ॥
जें जनावेगळें केलें । तें वेदें अळेरिलें ।

म्हणोनि तयासि नाम ठेविलें । पाषांडमत ॥ १७ ॥
असो जे हरिहरदास । तयास ब्राह्मणीं विस्वास ।
ब्राह्मणभजनें बहुतांस । पावन केलें ॥ १८ ॥
ब्राह्मणें पाविजे देवाधिदेवा । तरी किमर्थ सद्गुरु करावा ।
ऐसें म्हणाल तरी निजठेवा । सद्गुरुविण नाही ॥ १९ ॥
स्वधर्मकर्मीं म् पूज्य ब्राह्मण । परी ज्ञान नव्हे सद्गुरुविण ।
ब्रह्मज्ञान नस्तां सीण । जन्ममृत्य चुकेना ॥ २० ॥
सद्गुरुविण ज्ञान कांहीं । सर्वथा होणार नाही ।
अज्ञान प्राणी प्रवाहीं । वाहातचि गेले ॥ २१ ॥
ज्ञानविरहित जें जें केलें । तें तें जन्मासि मूळ जालें ।
म्हणोनि सद्गुरूचीं पाऊलें । सुधूढ धरावीं ॥ २२ ॥
जयास वाटे देव पाहावा । तेणें सत्संग धरावा ।
सत्संगेविण देवाधिदेवा । पाविजेत नाही ॥ २३ ॥
नाना साधनें बापुडीं । सद्गुरुविण करिती वेडीं ।
गुरुकृपेविण कुडकुडीं । वेर्थचि होती ॥ २४ ॥
कार्तिकस्नानें माघस्नानें । व्रतें उद्यापनें दानें ।
गोरांजनें धूम्रपानें । साधिती पंचाग्नी ॥ २५ ॥
हरिकथा पुराणश्रवण । आदरें करिती निरूपण ।
सर्व तीर्थें परम कठिण । फिरती प्राणी ॥ २६ ॥
झळफळित देवतार्चनें । स्नानें संध्या दर्भासनें ।
टिळे माळा गोपीचंदनें । ठसे श्रीमुद्रांचे ॥ २७ ॥
अर्घ्यपात्रें संपुष्ट गोकर्णें । मंत्रयंत्रांचीं
तांब्रपणें ।
नाना प्रकारीचीं उपकर्णें । साहित्यशोभा ॥ २८ ॥
घंटा घणघणा वाजती । स्तोत्रें स्तवनें आणी स्तुती ।
आसनें मुद्रा ध्यानें करिती । प्रदक्षणा नमस्कार ॥ २९ ॥
पंचायेत्न पूजा केली । मृत्तिकेचीं लिंगें लाखोली ।
बेलें नारिकेळें भरिली । संपूर्ण सांग पूजा ॥ ३० ॥
उपोषणें निष्ठा नेम । परम सायासीं केलें कर्म ।
फळचि पावती, वर्म- । चुकले प्राणी ॥ ३१ ॥
येजादिकें कर्म केलीं । हृदई फळाशा कल्पिली ।
आपले इच्छेनें घेतली । सूति जन्मांची ॥ ३२ ॥
करुनि नाना सायास । केला चौदा विद्यांचा अभ्यास ।
रिद्धि सिद्धि सावकास । वोळल्या जरी ॥ ३३ ॥
तरी सद्गुरुकृपेविरहित । सर्वथा न घडे स्वहित ।
येमेपुरीचा अनर्थ । चुकेना येणें ॥ ३४ ॥
जंव नाही ज्ञानप्राप्ती । तंव चुकेना यातायाती ।
गुरुकृपेविण अधोगती । गर्भवास चुकेना ॥ ३५ ॥

ध्यान धारणा मुद्रा आसन। भक्ती भाव आणी भजन ।
 सकळहि फोल ब्रह्मज्ञान -। जंव तें प्राप्त नाही ॥ ३६ ॥
 सद्गुरुकृपा न जोडे। आणी भलतीचकडे वावडे ।
 जैसे आंधळें चाचरोन पडे। गारीं आणी गडधरां ॥ ३७ ॥
 जैसे नेत्रीं घालितां अंजन। पडे दृष्टीस निधान ।
 तैसें सद्गुरुवचनें ज्ञान-। प्रकाश होये ॥ ३८ ॥
 सद्गुरुविण जन्म निर्फळ। सद्गुरुविण दुःख सकळ ।
 सद्गुरुविण तळमळ। जाणार नाही ॥ ३९ ॥
 सद्गुरुचेनि अभयकरें। प्रगट होईजे ईश्वरें ।
 संसारदुःखें अपारें। नासोन जाती ॥ ४० ॥
 मार्गें जाले थोर थोर। संत महंत मुनेश्वर ।
 त्यांसहि ज्ञानविज्ञानविचार। सद्गुरुचेनी ॥ ४१ ॥
 श्रीरामकृष्ण आदिकरूनी। अतितत्पर गुरुभजनीं ।
 सिद्ध साधु आणी संतजनीं। गुरुदास्य केलें ॥ ४२ ॥
 सकळ सृष्टीचे चाळक। हरिहरब्रह्मादिक ।
 तेहि सद्गुरुपदीं रंक। महत्वा न चढेती ॥ ४३ ॥
 असो जयासि मोक्ष व्हावा। तेणें सद्गुरु करावा ।
 सद्गुरुविण मोक्ष पावावा। हें कल्पांतीं न घडे ॥ ४४ ॥
 आतां सद्गुरु ते कैसे। नव्हेति इतरां गुरु ऐसे ।
 जयांचे कृपेनें प्रकाशे। शुद्ध ज्ञान ॥ ४५ ॥
 त्या सद्गुरूची वोळखण। पुढिले समासीं निरूपण ।
 बोलिलें असे श्रोतीं श्रवण। अनुक्रमें करावें ॥ ४६ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे गुरुनिश्चयेनाम
 । । । । समास पहिला ॥ १ ॥

समास दुसरा । :। गुरुलक्षण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 जे करामती दाखविती। तेहि गुरु म्हणिजेती ।
 परंतु सद्गुरु नव्हेती। मोक्षदाते ॥ १ ॥
 सभामोहन भुररीं चेटकें। साबरमंत्र कौटालें अनेकें ।
 नाना चमत्कार कौतुकें। असंभाव्य सांगती ॥ २ ॥
 सांगती औषधीप्रयोग। कां सुवर्णधातूचा मार्ग ।
 दृष्टिबंधनें लागवेग। अभिळाषाचा ॥ ३ ॥
 साहित संगीत रागज्ञान। गीत नृत्य तान मान ।
 नाना वाद्यें सिकविती जन। तेहि येक गुरु ॥ ४ ॥
 विद्या सिकविती पंचाक्षरी। ताडेतोडे नानापरी ।
 कां पोट भरे जयावरी। ते विद्या सिकविती ॥ ५ ॥
 जो यातीचा जो व्यापार। सिकविती भरावया उदर ।
 तेहि गुरु परी साचार-। सद्गुरु नव्हेती ॥ ६ ॥
 आपली माता आणी पिता। तेहि गुरुचि तत्त्वतां ।
 परी पैलापार पावविता। तो सद्गुरु वेगळा ॥ ७ ॥
 गाईत्रीमंत्राचा इचारू। सांगे तो साचार कुळगुरु ।
 परी ज्ञानेविण पैलपारू। पाविजेत नाही ॥ ८ ॥
 जो ब्रह्मज्ञान उपदेसी। अज्ञानअंधारें निरसी ।

जीवात्मयां परमात्मयांसी। ऐक्यता करी ॥ ९ ॥
 विघडले देव आणी भक्त। जीवशिवपणें द्वैत ।
 तया देवभक्तां येकांत-। करी, तो सद्गुरु ॥ १० ॥
 भवव्याघ्रें घालूनि उडी। गोवत्सास तडातोडी ।
 केली, देखोनि सीघ्र सोडी। तो सद्गुरु जाणावा ॥ ११ ॥
 प्राणी मायाजाळीं पडिलें। संसारदुःखें दुःखवलें ।
 ऐसें जेणें मुक्त केलें। तो सद्गुरु जाणावा ॥ १२ ॥
 वासनानदीमाहांपुरी। प्राणी बुडतां ग्लांती करी ।
 तेथें उडी घालूनि तारी। तो सद्गुरु जाणावा ॥ १३ ॥
 गर्भवास अति सांकडी। इच्छाबंधनाची बेडी ।
 ज्ञान देऊन सीघ्र सोडी। तो सद्गुरु स्वामी ॥ १४ ॥
 फोडूनि शब्दाचें अंतर। वस्तु दाखवी निजसार ।
 तोचि गुरु माहेर। अनाथांचें ॥ १५ ॥
 जीव येकदेसी बापुडें। तयास ब्रह्मचि करी रोकडें ।
 फेडी संसारसांकडे। वचनमात्रें ॥ १६ ॥
 जें वेदांचे अभ्यांतरीं। तें काढून अपत्यापरी ।
 शिष्यश्रवणीं कवळ भरी। उद्गारवचनें ॥ १७ ॥
 वेद शास्त्र माहानुभाव। पाहातां येकचि अनुभव ।
 तोचि येक गुरुराव। ऐक्यरूपें ॥ १८ ॥
 सदेह निःशेष जाळी ॥ स्वधर्म आदरें प्रतिपाळी ।
 वेदविरहित टवाळी। करूच नेणे ॥ १९ ॥
 जें जें मन अंगिकारी। तें तें स्वयें मुक्त करी ।
 तो गुरु नव्हे, भिकारी-। झडे आला ॥ २० ॥
 शिष्यास न लविती साधन। न करविती इंद्रियेंदमन ।
 ऐसे गुरु आडक्याचे तीन। मिळाले तरी त्यजावे ॥ २१ ॥
 जो कोणी ज्ञान बोधी। समूळ अविद्या छेदी ।
 इंद्रियेंदमन प्रतिपादी। तो सद्गुरु जाणावा ॥ २२ ॥
 येक द्रव्याचे विकिले। येक शिष्याचे आखिले ।
 अतिदुराशेनें केले। दीनरूप ॥ २३ ॥
 जें जें रुचे शिष्यामनीं। तैसीच करी मनधरणी ।
 ऐसी कामना पापिणी। पडली गळां ॥ २४ ॥
 जो गुरु भीडसारू। तो अद्धमाहून अद्धम थोर ।
 चोरटा मंद पामरू। द्रव्यभोंदु ॥ २५ ॥
 जैसा वैद्य दुराचारी। केली सर्वस्वें बोहरी ।
 आणी सेखीं भीड करी। घातघेणा ॥ २६ ॥
 तैसा गुरु नसावा। जेणें अंतर पडे देवा ।
 भीड करूनियां, गोवा-। घाली बंधनाचा ॥ २७ ॥
 जेथें शुद्ध ब्रह्मज्ञान। आणी स्थूळ क्रियेचें साधन ।
 तोचि सद्गुरु निधान। दाखवी डोळां ॥ २८ ॥
 देखणें दाखविती आदरें। मंत्र फु म्फिकती कर्णद्वारें ।
 इतुकेंच ज्ञान, तें पामरें-। अंतरलीं भगवंता ॥ २९ ॥
 बाणे तिहींची खूण। तोचि गुरु सुलक्षण ।
 तेथेंचि रिघावें शरण। अत्यादरें मुमुक्षें ॥ ३० ॥

अद्वैतनिरूपणीं अगाध वक्ता । परी विषई लोलंगता ।
 ऐसिया गुरूचेनि सार्थकता । होणार नाही ॥ ३१ ॥
 जैसा निरूपणसमयो । तैसेचि मनहि करी वायो ।
 कृतबुद्धीचा जयो । जालाच नाही ॥ ३२ ॥
 निरूपणीं सामर्थ्य सिद्धी । श्रवण होतां दुराशा बाधी ।
 नाना चमत्कारें बुद्धी । दंडळूं लागे ॥ ३३ ॥
 पूर्वीं ज्ञाते विरक्त भक्त । तयांसि सादृश्य भगवंत ।
 आणी सामर्थ्यहि अद्भुत । सिद्धीचेनि योगें ॥ ३४ ॥
 ऐसें तयांचें सामर्थ्य । आमुचें ज्ञानचि नुसदें वेथ ।
 ऐसा सामर्थ्याचा स्वार्थ । अंतरीं वसे ॥ ३५ ॥
 निशेष दुराशा तुटे । तरीच भगवंत भेटे ।
 दुराशा धरिती ते वोखटे । शब्दज्ञाते कामिक ॥ ३६ ॥
 बहुत ज्ञातीं नागवलीं । कामनेनें वेडीं केलीं ।
 कामना इच्छितांच मेलीं । बापुडीं मूर्खें ॥ ३७ ॥
 निशेष कामनारहित । ऐसा तो विरुळा संत ।
 अवघ्यांवेगळें मत । अक्षै ज्याचें ॥ ३८ ॥
 अक्षै ठेवा सकळांचा । परी पांगडा फिटेना शरीराचा ।
 तेणें मार्ग ईश्वराचा । चुकोनि जाती ॥ ३९ ॥
 सिद्धि आणी सामर्थ्य जालें । सामर्थ्ये देहास महत्त्व आलें ।
 तेणें वेंचाड वळकावलें । देहबुद्धीचें ॥ ४० ॥
 सांडूनि अक्षै सुख । सामर्थ्य इच्छिती ते मूर्ख ।
 कामनेसारिखें दुःख । आणीक कांहींच नाही ॥ ४१ ॥
 ईश्वरेंविण जे कामना । तेणेंचि गुणें नाना यातना ।
 पावती, होती पतना- । वरपडे प्राणी ॥ ४२ ॥
 होतां शरीरासी अंत । सामर्थ्यहि निघोन जात ।
 सेखीं अंतरला भगवंत । कामनागुणें ॥ ४३ ॥
 म्हणोनि निःकामताविचार । दृढबुद्धीचा निर्धार ।
 तोचि सद्गुरु पैलपार । पाववी भवाचा ॥ ४४ ॥
 मुख्य सद्गुरूचें लक्षण । आधीं पाहिजे विमळ ज्ञान ।
 निश्चयाचें समाधान । स्वरूपस्थिती ॥ ४५ ॥
 याहीवरी वैराग्य प्रबळ । वृत्ति उदास केवळ ।
 विशेष आचारें निर्मळ । स्वधर्मविषई ॥ ४६ ॥
 याहिवरी अध्यात्मश्रवण । हरिकथा निरूपण ।
 जेथें परमार्थविवरण । निरंतर ॥ ४७ ॥
 जेथें सारासारविचार । तेथें होये जगोद्धार ।
 नवविधा भक्तीचा आधार । बहुता जनासी ॥ ४८ ॥
 म्हणोनि नवविधा भजन । जेथें प्रतिष्ठलें साधन ।
 हें सद्गुरूचें लक्षण । श्रोतीं वोळखावें ॥ ४९ ॥
 अंतरीं शुद्ध ब्रह्मज्ञान । बाह्य निष्ठेचें भजन ।
 तेथें बहु भक्त जन । विश्रान्ति पावती ॥ ५० ॥
 नाही उपासनेचा आधार । तो परमार्थ निराधार ।
 कर्मविण अनाचार । भ्रष्ट होती ॥ ५१ ॥
 म्हणोनि ज्ञान वैराग्य आणि भजन । स्वधर्मकर्म आणि साधन ।

कथा निरूपण श्रवण मनन । नीति न्याये मर्यादा ॥ ५२ ॥
 यामधे येक उणें असे । तेणें तें विलक्षण दिसे ।
 म्हणौन सर्वहि विलसे । सद्गुरुपासीं ॥ ५३ ॥
 तो बहुतांचें पाळणकर्ता । त्यास बहुतांची असे चिंता ।
 नाना साधनें समर्था । सद्गुरुपासीं ॥ ५४ ॥
 साधनेंविण परमार्थ प्रतिष्ठे । तो मागुतां सवेंच भ्रष्टे ।
 याकारणे दुरीद्रष्टे । माहानुभाव ॥ ५५ ॥
 आचार उपासना सोडिती । ते भ्रष्ट अभक्त दिसती ।
 जळो तयांची म्हंती । कोण पुसे ॥ ५६ ॥
 कर्म उपासनेचा अभाव । तेथें भकाधेसि जाला ठाव ।
 तो कानकोंडा समुदाव । प्रपंची हांसती ॥ ५७ ॥
 नीच यातीचा गुरु । तोही कानकोंड विचार ।
 ब्रह्मसभेस जैसा चोरू । तैसा दडे ॥ ५८ ॥
 ब्रह्मसभे देखतां । त्याचें तीर्थ नये घेतां ।
 अथवा प्रसाद सेवितां । प्राश्चित पडे ॥ ५९ ॥
 तीर्थप्रसादाची सांडी केली । तेथें नीचता दिसोन आली ।
 गुरुभक्ति ते सटवली । येकायेकी ॥ ६० ॥
 गुरुची मर्यादा राखतां । ब्राह्मण क्षोभती तत्वतां ।
 तेथें ब्राह्मण्य रक्षूं जातां । गुरुक्षोभ घडे ॥ ६१ ॥
 ऐसीं सांकडीं दोहींकडे । तेथें प्रस्तावा घडे ।
 नीच यातीस गुरुत्व न घडे । याकारणें ॥ ६२ ॥
 तथापि आवडी घेतली जीवें । तरी आपणचि भ्रष्टावें ।
 बहुत जनांसी भ्रष्टावें । हें तों दूषणचि कीं ॥ ६३ ॥
 आतां असो हा विचारू । स्वयातीचा पाहिजे गुरु ।
 नाही तरी भ्रष्टाकार । नेमस्त घडे ॥ ६४ ॥
 जे जे कांहीं उत्तम गुण ॥ तें तें सद्गुरूचें लक्षण ।
 तथापि संगों वोळखण । होये जेणें ॥ ६५ ॥
 येक गुरु येक मंत्रगुरु । येक यंत्रगुरु येक तांत्रगुरु ।
 येक वस्तादगुरु येक राजगुरु । म्हणती जनीं ॥ ६६ ॥
 येक कुळगुरु येक मानिला गुरु । येक विद्यागुरु येक कुविद्यागुरु ।
 येक असद्गुरु येक यातिगुरु । दंडकर्ते ॥ ६७ ॥
 येक मातागुरु येक पितागुरु । येक राजागुरु येक देवगुरु ।
 येक बोलिजे जगद्गुरु । सकळकळा ॥ ६८ ॥
 ऐसे हे सत्रा गुरु । याहिवेगळे आणीक गुरु ।
 ऐक तयांचा विचार । सांगिजेल ॥ ६९ ॥
 येक स्वप्नगुरु येक दीक्षागुरु । येक म्हणती प्रतिमागुरु ।
 येक म्हणती स्वयें गुरु । आपला आपण ॥ ७० ॥
 जे जे यातीचा जो व्यापार । ते ते त्याचे तितुके गुरु ।
 याचा पाहातां विचार । उदंड आहे ॥ ७१ ॥
 असो ऐसे उदंड गुरु । नाना मतांचा विचार ।
 परी जो मोक्षदाता सद्गुरु । तो वेगळाचि असे ॥ ७२ ॥
 नाना सद्विद्येचे गुण । याहिवरी कृपाळूपण ।
 हें सद्गुरूचें लक्षण । जाणिजे श्रोतीं ॥ ७३ ॥

इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे गुरुलक्षणनाम
।।।। समास दुसरा ॥ २ ॥

समास तिसरा । :। शिष्यलक्षण
।।।।। ॥ श्रीराम ॥
माअगां सद्गुरूचें लक्षण । विशद केलें निरूपण ।
आतां सच्छिष्याची वोळखण । सावध ऐका ॥ १ ॥
सद्गुरुविण सच्छिष्य । तो वायां जाय निशेष ।
कां सच्छिष्येविण विशेष । सद्गुरु सिणे ॥ २ ॥
उत्तमभूमि शोधिली शुद्ध । तेथें बीज पेरिलें किडखाद ।
कां तें उत्तम बीज परी समंध । खडकेंसि पडिला ॥ ३ ॥
तैसा सच्छिष्य तें सत्पात्र । परंतु गुरु सांगे मंत्र तंत्र ।
तेथें अरत्र ना परत्र । कांहिंच नाही ॥ ४ ॥
अथवा गुरु पूर्ण कृपा करी । परी शिष्य अनाधिकारी ।
भाअग्यपुरुषाचा भिकारी । पुत्र जैसा ॥ ५ ॥
तैसें येकाविण येक । होत असे निरार्थक ।
परलोकीचें सार्थक । तें दुःहावे ॥ ६ ॥
म्हणौनि सद्गुरु आणी सच्छिष्य । तेथें न लगती सायास ।
त्यां उभयतांचा हव्यास । पुरे येकसरा ॥ ७ ॥
सुभूमि आणी उत्तम कण । उगवेना प्रजन्येविण ।
तैसें अध्यात्मनिरूपण । नस्तां होये ॥ ८ ॥
सेत पेरिलें आणी उगवलें । परंतु निगेविण गेलें ।
साधनेविण तैसें जालें । साधकांसी ॥ ९ ॥
जंवरी पीक आपणास भोगे । तंवरी अवघेंचि करणें लागे ।
पीक आलियांहि, उगें- । राहोंचि नये ॥ १० ॥
तैसें आत्मज्ञान जालें । परी साधन पाहिजे केलें ।
येक वेळ उदंड जेविलें । तन्हीं सामग्री पाहिजे ॥ ११ ॥
म्हणौन साधन अभ्यास आणी सद्गुरुगु । सच्छिष्य आणी
सच्छास्त्रविचार ।
सत्कर्म सद्वासना, पारु- । पाववी भवाचा ॥ १२ ॥
सदुपासना सत्कर्म । सत्क्रिया आणी स्वधर्म ।
सत्संग आणी नित्य नेम । निरंतर ॥ १३ ॥
ऐसें हें अवघेंचि मिळे । तरीच विमळ ज्ञान निवळे ।
नाहीं तरी पाषांड संचरे बळें । समुदाई ॥ १४ ॥
येथें शब्द नाही शिष्यासी । हें अवघें सद्गुरुपासीं ।
सद्गुरु पालटी अवगुणासी । नाना येत्ले करूनी ॥ १५ ॥
सद्गुरुचेनि असच्छिष्य पालटे । परंतु सच्छिष्ये
असद्गुरु न पालटे ।
कां जें धोरपण तुटे । म्हणौनिया ॥ १६ ॥
याकरणें सद्गुरु पाहिजे । तरीच सन्मार्ग लाहिजे ।
नाहिं तरी होईजे । पाषांडा वरपडे ॥ १७ ॥
येथें सद्गुरुचि कारण । येर सर्व निःकारण ।
तथापि सांगो वोळखण । सच्छिष्याची ॥ १८ ॥
मुख्य सच्छिष्याचें लक्षण । सद्गुरुवचनीं विश्वास पूर्ण ।

अनन्यभावे शरण । त्या नांव सच्छिष्य ॥ १९ ॥
शिष्य पाहिजे निर्मळ । शिष्य पाहिजे आचारसीळ ।
शिष्य पाहिजे केवळ । विरक्त अनुतापी ॥ २० ॥
शिष्य पाहिजे निष्ठावंत । शिष्य पाहिजे सुचिष्मंत ।
शिष्य पाहिजे नेमस्त । सर्वप्रकारी ॥ २१ ॥
शिष्य पाहिजे साक्षपी विशेष । शिष्य पाहिजे परम दक्ष ।
शिष्य पाहिजे अलक्ष । लक्षी ऐसा ॥ २२ ॥
शिष्य पाहिजे अति धीर । शिष्य पाहिजे अति उदार ।
शिष्य पाहिजे अति तत्पर । परमार्थविषई ॥ २३ ॥
शिष्य पाहिजे परोपकारी । शिष्य पाहिजे निर्मत्सरी ।
शिष्य पाहिजे अर्थांतरीं । प्रवेशकर्ता ॥ २४ ॥
शिष्य पाहिजे परम शुद्ध । शिष्य पाहिजे परम सावध ।
शिष्य पाहिजे अगाध । उत्तम गुणांचा ॥ २५ ॥
शिष्य पाहिजे प्रजावंत । शिष्य पाहिजे प्रेमळ भक्त ।
शिष्य पाहिजे नीतिवंत । मयादेचा ॥ २६ ॥
शिष्य पाहिजे युक्तिवंत । शिष्य पाहिजे बुद्धिवंत ।
शिष्य पाहिजे संतासंत । विचार घेता ॥ २७ ॥
शिष्य पाहिजे धारिष्टाचा । शिष्य पाहिजे दृढ व्रताचा ।
शिष्य पाहिजे उत्तम कुळीचा । पुण्यसीळ ॥ २८ ॥
शिष्य असावा सात्विक । शिष्य असावा भजक ।
शिष्य असावा साधक । साधनकर्ता ॥ २९ ॥
शिष्य असावा विश्वासी । शिष्य असावा कायाक्लेशी ।
शिष्य असावा परमार्थासी । वाढऊं जाणे ॥ ३० ॥
शिष्य असावा स्वतंत्र । शिष्य असावा जगमित्र ।
शिष्य असावा सत्पात्र । सर्व गुणें ॥ ३१ ॥
शिष्य असावा सद्विद्येचा । शिष्य असावा सद्वावाचा ।
शिष्य असावा अंतरींचा । परमशुद्ध ॥ ३२ ॥
शिष्य नसावा अविवेकी । शिष्य नसावा गर्भसुखी ।
शिष्य असावा संसारदुःखी । संतप्त देही ॥ ३३ ॥
जो संसारदुःखें दुःखवला । जो त्रिविधतापें पोळला ।
तोचि अधिकारी जाला । परमार्थविषीं ॥ ३४ ॥
बहु दुःख भोगिलें जेणें । तयासीच परमार्थ बाणे ।
संसारदुःखाचेनि गुणें । वैराग्य उपजे ॥ ३५ ॥
जया संसाराचा त्रास । तयासीच उपजे विश्वास ।
विश्वासबळें दृढ कास । धरिली सद्गुरूची ॥ ३६ ॥
अविश्वासें कास सोडिली । ऐसीं बहुतेक भवीं बुडालीं ।
नाना जळचरीं तोडिलीं । मध्येचि सुखदुःखें ॥ ३७ ॥
याकारणें दृढ विश्वास । तोचि जाणावा सच्छिष्य ।
मोक्षाधिकारी विशेष । आग्रगण्यु ॥ ३८ ॥
जो सद्गुरुवचनें निवाला । तो सयोज्यतेचा आंखिला ।
सांसारसंगे पांगिला । न वचे कदा ॥ ३९ ॥
सद्गुरुहून देव मोठा । जयास वाटे तो करंटा ।
सुटला वैभवाचा फांटा । सामरथ्यपिसें ॥ ४० ॥

सद्गुरुस्वरूप तें संत। आणी देवांस मांडिल कल्पांत ।
 तेथें कैचें उरेल सामर्थ्य। हरिहरांचें ॥ ४१ ॥
 म्हणौन सद्गुरुसामर्थ्य आधीक। जेथें आटती ब्रह्मादिक ।
 अल्पबुद्धी मानवी रंक। तयांसि हें कळेना ॥ ४२ ॥
 गुरुदेवांस बराबरी-। करी तो शिष्य दुराचारी ।
 भ्रांति बैसली अभ्यांतरी। सिद्धांत नेणवे ॥ ४३ ॥
 देव मनिषीं भाविला। मंत्री देवपणासि आला ।
 सद्गुरु न वचे कल्पिला। ईश्वराचेनि ॥ ४४ ॥
 म्हणौनि सद्गुरु पूर्णपणें। देवाहून आधीक कोटिगुणें ।
 जयासि वर्णितां भांडणें। वेदशास्त्रीं लागलीं ॥ ४५ ॥
 असो सद्गुरुपदापुढें। दुजें कांहींच न चढे ।
 देवसामर्थ्य तें केवढें। मायाजनित ॥ ४६ ॥
 अहो सद्गुरुकृपा जयासी। सामर्थ्य न चले तयापासीं ।
 ज्ञानबळें वैभवासी। तृणतुच्छ केलें ॥ ४७ ॥
 अहो सद्गुरुकृपेचेनि बळें। अपरोक्षज्ञानाचेनि उसाळें ।
 मायेसहित ब्रह्मांड सगळें। दृष्टीस न यें ॥ ४८ ॥
 ऐसें सच्छिष्याचें वैभव। सद्गुरुवचनीं दृढ भाव ।
 तेणें गुणें देवराव। स्वयेंचि होती ॥ ४९ ॥
 अंतरीं अनुतापें तापले। तेणें अंतर शुद्ध जालें ।
 पुढें सद्गुरुवचनें निवाले। सच्छिष्य ऐसे ॥ ५० ॥
 लागतां सद्गुरुवचनपंथें। जालें ब्रह्मांड पालथें ।
 तरी जयाच्या शुद्ध भावार्थें। पालट न धरिजे ॥ ५१ ॥
 शरण सद्गुरूस गेले। सच्छिष्य ऐसे निवडले ।
 क्रियापालटें जाले। पावन ईश्वरीं ॥ ५२ ॥
 ऐसा सद्भाव अंतरीं। तेचि मुक्तीचे वाटेकरी ।
 येर माईक वेषधारी। असच्छिष्य ॥ ५३ ॥
 वाटे विषयांचे सुख। परमार्थ संपादणे लौकिक ।
 देखोवेखीं पढतमूर्ख। शरण गेले ॥ ५४ ॥
 जाली विषई वृत्ति अनावर। दृढ धरिला संसार ।
 परमार्थचर्चेचा विचार। मळिण झाला ॥ ५५ ॥
 मोड घेतला परमार्थाचा। हव्यास धरिला प्रपंचाचा ।
 भार वाहिला कुटुंबाचा। काबाडी जाला ॥ ५६ ॥
 मानिला प्रपंची आनंद। केला परमार्थी विनोद ।
 भ्रांत मूढ मतिमंद। लोधला कामीं ॥ ५७ ॥
 सूकर पूजिलें विलेपनें। म्हैसा मर्दिला चंदनें ।
 तैसा विषई ब्रह्मज्ञानें। विवेकें बोधिला ॥ ५८ ॥
 रासभ उकिरडां लोळे। तयासि परिमळसोहळे ।
 उलूक अंधारीं पळे। तया केवी हंसपंगती ॥ ५९ ॥
 तैसा विषयदारींचा बराडी। घाली अधःपतनीं उडी ।
 तयास भगवंत आवडी। सत्संग कैचा ॥ ६० ॥
 वर्ती करून दांताळीं। स्वानपुत्र हाडें चगळी ।
 तैसा विषई तळमळी। विषयसुखाकारणे ॥ ६१ ॥
 तया स्वानमुखीं परमात्र। कीं मर्कटास सिंहासन ।

तैसें विषयशक्तां ज्ञान। जिरेल कैचें ॥ ६२ ॥
 रासभें राखतां जन्म गेला। तो पंडितांमध्ये प्रतिष्ठला ।
 न वचे, तैसा आअशक्ताला। परमार्थ नाहीं ॥ ६३ ॥
 मिळाला राजहंसांचा मेळा। तेथें आला डोंबकावळा ।
 लक्षून विष्टेचा गोळा। हंस म्हणवी ॥ ६४ ॥
 तैसे सज्जनाचे संगती। विषई सज्जन म्हणविती ।
 विषय आमेट्य चितीं। गोळा लक्षिला ॥ ६५ ॥
 काखे घेऊनियां दारा। म्हणे मज संन्यासी करा ।
 तैसा विषई सैरावैरा। ज्ञान बडबडी ॥ ६६ ॥
 असो ऐसे पढतमूर्ख। ते काय जाणती अद्वैतसुख ।
 नारकी प्राणी नर्क। भोगिती स्वइच्छा ॥ ६७ ॥
 वैषेची करील सेवा। तो कैसा मंत्री म्हणावा ।
 तैसा विषयदास मानावा। भक्तराज केवी ॥ ६८ ॥
 तैसे विषई बापुडे। त्यांस ज्ञान कोणीकडे ।
 वाचाळ शाब्दिक बडबडे। वरपडे जाले ॥ ६९ ॥
 ऐसे शिष्य परम नष्ट। कनिष्ठांमधें कनिष्ठ ।
 हीन अविवेकी आणी दृष्ट। खळ खोटे दुर्जन ॥ ७० ॥
 ऐसे जे पापरूप। दीर्घदोषी वज्रलेप ।
 तयांस प्राश्नीत, अनुताप-। उद्भवतां ॥ ७१ ॥
 तेहि पुन्हां शरण जावें। सद्गुरूस संतोषवावें ।
 कृपादृष्टी जालियां व्हावें। पुन्हां शुद्ध ॥ ७२ ॥
 स्वामीद्रोह जया घडे। तो यावश्चंद्र नरकीं पडे ।
 तयास उपावचि न घडे। स्वामी तुष्टल्यावांचुनी ॥ ७३ ॥
 स्मशानवैराग्य आलें। म्हणोन लोटांगण घातलें ।
 तेणें गुणें उपतिष्ठले-। नाहीं ज्ञान। ७४ ॥
 भाव आणिला जायाचा। मंत्र घेतला गुरूचा ।
 शिष्य जाला दो दिसांचा। मंत्राकारणें ॥ ७५ ॥
 ऐसे केले गुरु उदंड। शब्द सिकला पाषांड ।
 जाला तोंडाळ तर्मुंड। माहापाषांडी ॥ ७६ ॥
 घडी येक रडे आणी पडे। घडी येक वैराग्य चढे ।
 घडी येक अहंभाव जडे। ज्ञातेपणाचा ॥ ७७ ॥
 घडी येक विस्वास धरी। सवेंच घडि येक गुर्गुरी ।
 ऐसे नाना छंद करी। पिसाट जैसा ॥ ७८ ॥
 काम क्रोध मद मत्सर। लोभ मोह नाना विकार ।
 अभिमान कापत्य तिरस्कार। हृदई नांदती ॥ ७९ ॥
 अहंकार आणी देहपांग। अनाचार आणी विषयसंग ।
 संसार प्रपंच उद्देग। अंतरीं वसे ॥ ८० ॥
 दीर्घसूत्री कृतघ्न पापी। कुकर्मी कुतर्की विकल्पी ।
 अभक्त अभाव सीघ्रकोपी। निष्ठुर परघातक ॥ ८१ ॥
 हृदयेंसुन्य आणी आळसी। अविवेकी आणि अविस्वासी ।
 अधीर अविचार, संदेहासी-। दृढ धर्ता ॥ ८२ ॥
 आशा ममता तृष्णा कल्पना। कुबुद्धी दुर्वृत्ति दुर्वासना ।
 अल्पबुद्धि विषयकामना। हृदई वसे ॥ ८३ ॥

ईषणा असूया तिरस्कारें । निदेसि प्रवर्ते आदरें ।
 देहाभिमाने हुंबरे । जाणपणे ॥ ८४ ॥
 क्षुधा तृष्णा आवरेना । निद्रा सहसा धरेना ।
 कुटुंबचिंता वोसरेना । भ्रांति पडिली ॥ ८५ ॥
 शाब्दिक बोले उदंड वाचा । लेश नाही वैराग्याचा ।
 अनुताप धारिष्ट साधनाचा । मार्ग न धरी ॥ ८६ ॥
 भक्ति विरक्ति ना शांती । सद्वृत्ति लीनता ना दांती ।
 कृपा दया ना तृप्ती । सुबुद्धि असेच ना ॥ ८७ ॥
 कायाक्लेसीं शेरीरहीन । धर्मविषई परम कृपण ।
 क्रिया पालटेना कठिण । हृदये जयाचें ॥ ८८ ॥
 आर्जव नाही जनासी । जो अप्रिये सज्जनासी ।
 जयाचे जिवी आहिर्णेसीं । परन्यून वसे ॥ ८९ ॥
 सदा सर्वकाळ लटिका । बोले माईक लापणिका ।
 क्रिया विचार पाहतां, येका । वचनीं सत्य नाही ॥ ९० ॥
 परपीडेविषई तत्पर । जैसे विंचु आणि विखार ।
 तैसा कुशब्दे जिह्वार । भेदी सकळांचें ॥ ९१ ॥
 आपले झांकी अवगुण । पुढिलांस बोले कठिण ।
 मिथ्या गुणदोषेविण । गुणदोष लावी ॥ ९२ ॥
 स्वयें पापात्मा अंतरीं । पुढिलांचि कणव न करी ।
 जैसा हिंसक दुराचारी । परदुःखें शिणेना ॥ ९३ ॥
 दुःख पराव्याचें नेणती । दुर्जन गांजिले चि गांजिती ।
 श्रम पावतां आनंदती । आपुले मनीं ॥ ९४ ॥
 स्वदुःखें झुरे अंतरीं । आणी परदुःखें हास्य करी ।
 तयास प्राप्त येमपुरी । राजदूत ताडिती ॥ ९५ ॥
 असो ऐसें मदांध बापुडें । तयांसि भगवंत कैचा जोडे ।
 जयांस सुबुद्धि नावडे । पूर्वपातकेकरूनी ॥ ९६ ॥
 तयास देहाचा अंतीं । गात्रें क्षीणता पावती ।
 जिवलगें वोसंडिती । जाणवेल तेव्हां ॥ ९७ ॥
 असो ऐसे गुणावेगळे । ते सच्छिष्य आगळे ।
 दृढभावार्थें सोहळे । भोगिती स्वानंदाचे ॥ ९८ ॥
 जये स्थळीं विकल्प जागे । कुळाभिमान पाठीं लागे ।
 ते प्राणी प्रपंचसंगें । हिंपुटी होती ॥ ९९ ॥
 जेणेकरितां दुःख जालें । तेंचि मनीं दृढ धरिलें ।
 तेणें गुणें प्राप्त जालें । पुन्हां दुःख ॥ १०० ॥
 संसारसंगें सुख जालें । ऐसें देखिलें ना ऐकिलें ।
 ऐसें जाणोन अनहित केलें । ते दुःखी होती स्वयें ॥ १०१ ॥
 संसारी सुख मानिती । ते प्राणी मूढमती ।
 जाणोन डोळे झांकिती । पढतमूर्ख ॥ १०२ ॥
 प्रपंच सुखें करावा । परी कांहीं परमार्थ वाढवावा ।
 परमार्थ अवघाचि बुडवावा । हें विहित नव्हे ॥ १०३ ॥
 मागां जालें निरूपण । गुरुशिष्यांची वोळखण ।
 आतां उपदेशाचें लक्षण । सांगिजेल ॥ १०४ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे शिष्यलक्षणनाम

। । । । समास तिसरा ॥ ३ ॥

समास चवथा । : । उपदेशलक्षण

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

ऐका उपदेशाचीं लक्षणें । बहुविधें कोण कोणें ।
 सांगतां तें असाधारणें । परी कांहीं येक सांगों ॥ १ ॥
 बहुत मंत्र उपदेशिती । कोणी नाम मात्र सांगती ।
 येक ते जप करविती । वोंकाराचा ॥ २ ॥
 शिवमंत्र भवानीमंत्र । विष्णुमंत्र माहालक्ष्मीमंत्र ।
 अवधूतमंत्र गणेशमंत्र । मार्तंडमंत्र सांगती ॥ ३ ॥
 मच्छकूर्मवज्रावमंत्र । नृसिंहमंत्र वामनमंत्र ।
 भार्गवमंत्र रघुनाथमंत्र । कृष्णमंत्र सांगती ॥ ४ ॥
 भैरवमंत्र मल्लारिमंत्र । हनुमंतमंत्र येक्षिणीमंत्र ।
 नारायेणमंत्र पांडुरंगमंत्र । अघोरमंत्र सांगती ॥ ५ ॥
 शेषमंत्र गरुडमंत्र । वायोमन्त्र वेताळमंत्र ।
 झोटिंगमंत्र बहुधा मंत्र । किती म्हणौनि सांगावे ॥ ६ ॥
 बाळामंत्र बगुळामंत्र । काळिमंत्र कंकाळिमंत्र ।
 बटुकमंत्र नाना मंत्र । नाना शक्तीचे ॥ ७ ॥
 पृथकाकारें स्वतंत्र । जितुके देव तितुके मंत्र ।
 सोपे अवघड विचित्र । खेचर दारुण बीजाचे ॥ ८ ॥
 पाहों जातां पृथ्वीवरी । देवांची गणना कोण करी ।
 तितुके मंत्र वैखरी । किती म्हणौनि वदवावी ॥ ९ ॥
 असंख्यात मंत्रमाळा । येकाहूनि येक आगळा ।
 विचित्र मायेची कळा । कोण जाणे ॥ १० ॥
 कित्येक मंत्रां भूतें जाती । कित्येक मंत्रां वेधा नासती ।
 कित्येक मंत्रां उतरती । सितें विंचू विखार ॥ ११ ॥
 ऐसे नाना परीचे मंत्रां । उपदेशिती कर्णपार्त्रीं ।
 जप ध्यान पूजा यंत्रां । विधानयुक्त सांगती ॥ १२ ॥
 येक शिव शिव सांगती । येक हरि हरि म्हणविती ।
 येक उपदेशिती । विठल विठल म्हणोनी ॥ १३ ॥
 येक सांगती कृष्ण कृष्ण । येक सांगती विष्णु विष्णु ।
 येक नारायण नारायण । म्हणौन उपदेशिती ॥ १४ ॥
 येक म्हणती अच्युत अच्युत । येक म्हणती अनंत अनंत ।
 येक सांगती दत्त दत्त । म्हणत जावें ॥ १५ ॥
 येक सांगती राम राम । येक सांगती ॐ ॐ म ।
 येक म्हणती मेघशाम । बहुतां नामीं स्मरावा ॥ १६ ॥
 येक सांगती गुरु गुरु । येक म्हणती परमेश्वर ।
 येक म्हणती विघ्नहर । चिंतीत जावा ॥ १७ ॥
 येक सांगती शामराज । येक सांगती गरुडध्वज ।
 येक सांगती अधोक्षज । म्हणत जावें ॥ १८ ॥
 येक सांगती देव देव । येक म्हणती केशव केशव ।
 येक म्हणती भार्गव भार्गव । म्हणत जावें ॥ १९ ॥
 येक विश्वनाथ म्हणविती । येक मल्लारि सांगती ।
 येक ते जप करविती । तुकाई तुकाई म्हणौनी ॥ २० ॥

हें म्हणौनी सांगावें। शिवशक्तीचीं अनंत नावें ।
 इच्छेसारिखी स्वभावें। उपदेशिती ॥ २१ ॥
 येक सांगती मुद्रा च्यारी। खेचरी भूचरी चाचरी अगोचरी ।
 येक आसनें परोपरी। उपदेशिती ॥ २२ ॥
 येक दाखविती देखणी। येक अनुहातध्वनी ।
 येक गुरु पिंडज्ञानी। पिंडज्ञान सांगती ॥ २३ ॥
 येक संगती कर्ममार्ग। येक उपासनामार्ग ।
 येक सांगती अष्टांग योग। नाना चक्रें ॥ २४ ॥
 येक तपें सांगती। येक अजपाअ निरोपिती ।
 येक तत्त्वे विस्तारिती। तत्वज्ञानी ॥ २५ ॥
 येक सांगती सगुण। येक निरोपिती निर्गुण ।
 येक उपदेशिती तीर्थाटण। फिरावें म्हणूनी ॥ २६ ॥
 येक माहावाक्यें सांगती। त्यांचा जप करावा म्हणती ।
 येक उपदेश करिती। सर्व ब्रह्म म्हणोनी ॥ २७ ॥
 येक शाक्तमार्ग सांगती। येक मुक्तमार्ग प्रतिष्ठिती ।
 येक इंद्रियें पूजन करविती। येका भावें ॥ २८ ॥
 येक सांगती वशीकर्ण। स्तंबन मोहन उच्चाटण ।
 नाना चेटकें आपण। स्वयें निरोपिती ॥ २९ ॥
 ऐसी उपदेशांची स्थिती। पुरे आतां सांगों किती ।
 ऐसे हे उपदेश असती। असंख्यात ॥ ३० ॥
 ऐसे उपदेश अनेक। परी ज्ञानेविण निरार्थक ।
 येविषई असे येक। भगवद्वचन ॥ ३१ ॥
 श्लोक ॥ नानाशास्त्रं पठेल्लोको नाना दैवतपूजनम् ।
 । । । आत्मज्ञानं विना पार्थ सर्वकर्म निरर्थकम् ॥
 । । । शैवशाक्तागमाद्या ये अन्ये च बहवो मताः ।
 । । । अपभ्रंशसमास्तेऽपि जीवानां भ्रांतचेतसाम् ॥
 । । । न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिदमुत्तमम् ॥
 याकारणें ज्ञानासमान। पवित्र उत्तम न दिसे अन्न ।
 म्हणौन आधीं आत्मज्ञान। साधिलें पाहिजे ॥ ३२ ॥
 सकळ उपदेशी विशेष। आत्मज्ञानाचा उपदेश ।
 येविषई जगदीश। बहुतां ठाई बोलिला ॥ ३३ ॥
 श्लोक ॥ यस्य कस्य च वर्णस्य ज्ञानं देहे प्रतिष्ठितम् ।
 । । । तस्य दासस्य दासोहं भवे जन्मनि जन्मनि ॥
 आत्मज्ञानाचा महिमा। नेणे चतुर्मुख ब्रह्मा ।
 प्राणी बापुडा जीवात्मा। काये जाणे ॥ ३४ ॥
 सकळ तीर्थांची संगती। स्नानदानाची फळश्रुती ।
 त्याहूनि ज्ञानाची स्थिती। विशेष कोटिगुणें ॥ ३५ ॥
 श्लोकः ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि स्नानदानेषु यत्फलम् ।
 । । । तत्फलं कोटिगुणितं ब्रह्मज्ञानसमोपमम् ॥
 म्हणौनि जें आत्मज्ञान। तें गहनाहूनि गहन ।
 ऐक तयाचें लक्षण। सांगिजेल ॥ ३६ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे उपदेशनाम
 । । । समास चवथा ॥ ४ ॥

समास पाचवा । :। बहुधाज्ञान निरूपण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 जंव तें ज्ञान नाहीं प्रांजळ। तंव सर्व काहीं निर्फळ ।
 ज्ञानरहित तळमळ। जाणार नाहीं ॥ १ ॥
 ज्ञान म्हणतां वाटे भस्म। काये रे बा असेल वर्म ।
 म्हणौनि हा अनुक्रम। सांगिजेल आतां ॥ २ ॥
 भूत भविष्य वर्तमान। ठाऊकें आहे परिच्छिन्न ।
 यासीहि म्हणिजेत ज्ञान। परी तें ज्ञान नव्हे ॥ ३ ॥
 बहुत केलें विद्यापठण। संगीतशास्त्र रागज्ञान ।
 वैदिक शास्त्र वेदाधेन। हेंहि ज्ञान नव्हे ॥ ४ ॥
 नाना वेवसायाचें ज्ञान। नाना दिक्षेचें ज्ञान ।
 नाना परीक्षेचें ज्ञान। हें ज्ञान नव्हे ॥ ५ ॥
 नाना वनितांची परीक्षा। नाना मनुष्यांची परीक्षा ।
 नाना नरांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ ६ ॥
 नाना अश्व्यांची परीक्षा। नाना गजांची परीक्षा ।
 नाना स्वापदांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ ७ ॥
 नाना पशूंची परीक्षा। नाना पक्षांची परीक्षा ।
 नाना भूतांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ ८ ॥
 नाना यानांची परीक्षा। नाना वस्त्रांची परीक्षा ।
 नाना शस्त्रांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ ९ ॥
 नाना धातूंची परीक्षा। नाना नाण्यांची परीक्षा ।
 नाना रत्नांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १० ॥
 नाना पाषाण परीक्षा। नाना काष्टांची परीक्षा ।
 नाना वाद्यांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ ११ ॥
 नाना भूमींची परीक्षा। नाना जळांची परीक्षा ।
 नाना सतेज परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १२ ॥
 नाना रसांची परीक्षा। नाना बीजांची परीक्षा ।
 नाना अंकुर परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १३ ॥
 नाना पुष्पांची परीक्षा। नाना फळांची परीक्षा ।
 नाना वल्लींची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १४ ॥
 नाना दुःखांची परीक्षा। नाना रोगांची परीक्षा ।
 नाना चिन्हांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १५ ॥
 नाना मंत्रांची परीक्षा। नाना यंत्रांची परीक्षा ।
 नाना मूर्तींची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १६ ॥
 नाना क्षत्रांची परीक्षा। नाना गृहांची परीक्षा ।
 नाना पात्रांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १७ ॥
 नाना होणार परीक्षा। नाना समयांची परीक्षा ।
 नाना तर्कांची परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १८ ॥
 नाना अनुमान परीक्षा। नाना नेमस्त परीक्षा ।
 नाना प्रकार परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ १९ ॥
 नाना विद्येची परीक्षा। नाना कळेची परीक्षा ।
 नाना चातुर्य परीक्षा। हें ज्ञान नव्हे ॥ २० ॥
 नाना शब्दांची परीक्षा। नाना अर्थांची परीक्षा ।

नाना भाषांची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २१ ॥
 नाना स्वरांची परीक्षा । नाना वर्णांची परीक्षा ।
 नाना लेखनपरीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २२ ॥
 नाना मतांची परीक्षा । नाना ज्ञानांची परीक्षा ।
 नाना वृत्तींची परीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २३ ॥
 नाना रूपांची परीक्षा । नाना रसनेची परीक्षा ।
 नाना सुगंधपरीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २४ ॥
 नाना सृष्टींची परीक्षा । नाना विस्तारपरीक्षा ।
 नाना पदार्थपरीक्षा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २५ ॥
 नेमकेचि बोलणें । तत्काळचि प्रतिवचन देणें ।
 सीम्रचि कवित्व करणें । हें ज्ञान नव्हे ॥ २६ ॥
 नेत्रपालवी नादकळा । करपालवी भेदकळा ।
 स्वरपालवी सकेतकळा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २७ ॥
 काव्यकुशळ संगीतकळा । गीत प्रबंद नृत्यकळा ।
 सभाच्यातुर्य शब्दकळा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २८ ॥
 वग्विळास मोहनकळा । रम्य रसाळ गायनकळा ।
 हास्य विनोद कामकळा । हें ज्ञान नव्हे ॥ २९ ॥
 नाना लाघवें चित्रकळा । नाना वाद्यें संगीतकळा ।
 नाना प्रकारें विचित्र कळा । हें ज्ञान नव्हे ॥ ३० ॥
 आदिकरूनि चौसष्टि कळा । याहि वेगळ्या नाना कळा ।
 चौदा विद्या सिद्धि सकळा । हें ज्ञान नव्हे ॥ ३१ ॥
 असो सकळ कळाप्रवीण । विद्यामात्र परिपूर्ण ।
 तरी ते कौशल्यता, परी ज्ञान- । म्हणोंचि नये ॥ ३२ ॥
 हें ज्ञान होयेसें भासे । परंतु मुख्य ज्ञान तें अनारिसें ।
 जेथें प्रकृतीचें पिसें । समूळ वाव ॥ ३३ ॥
 जाणावें दुसर्याचें जीवीचें । हे ज्ञान वाटे साचें ।
 परंतु हें आत्मज्ञानाचें । लक्षण नव्हे ॥ ३४ ॥
 माहानुभाव माहाभला । मानसपूजा करितां चुकला ।
 कोणी येकें पाचारिला । ऐसें नव्हे म्हणोनी ॥ ३५ ॥
 ऐसी जाणे अंतरस्थिती । तयासि परम ज्ञाता म्हणती ।
 परंतु जेणें मोक्षप्राप्ती । तें हें ज्ञान नव्हे ॥ ३६ ॥
 बहुत प्रकारांची ज्ञानें । सांगों जातां असाधारणें ।
 सायोज्यप्राप्ती होये जेणें । तें ज्ञान वेगळें ॥ ३७ ॥
 तरी तें कैसें आहे ज्ञान । समाधानाचें लक्षण ।
 ऐसें हें विशद करून । मज निरोपावें ॥ ३८ ॥
 ऐसें शुद्ध ज्ञान पुसिलें । तें पुढिले समासीं निरोपिलें ।
 श्रोतां अवधान दिधलें । पाहिजे पुढें ॥ ३९ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे बहुधाज्ञाननाम
 । । । । समास पंचवा ॥ ५ ॥

समास सहावा । :। शुद्धज्ञान निरूपण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 ऐक ज्ञानाचें लक्षण । ज्ञान म्हणजे आत्मज्ञान ।
 पाहावें आपणासि आपण । या नांव ज्ञान ॥ १ ॥

मुख्य देवास जाणावें । सत्य स्वरूप वोळखावें ।
 नित्यानित्य विचारावें । या नांव ज्ञान ॥ २ ॥
 जेथें दृश्य प्रकृति सरे । पंचभूतिक वोसरे ।
 समूळ द्वैत निवारें । या नांव ज्ञान ॥ ३ ॥
 मनबुद्धि अगोचर । न चले तर्काचा विचार ।
 उल्लेख परेहुनि पर । या नांव ज्ञान ॥ ४ ॥
 जेथें नाही दृश्यभान । जेथें जाणीव हें अज्ञान ।
 विमळ शुद्ध स्वरूपज्ञान । यासि बोलिजे ॥ ५ ॥
 सर्वसाक्षी अवस्ता तुर्या । ज्ञान ऐसें म्हणती तया ।
 परी तें जाणिजे वायां । पदार्थज्ञान ॥ ६ ॥
 दृश्य पदार्थ जाणिजे । त्यास पदार्थज्ञान बोलिजे ।
 शुद्ध स्वरूप जाणिजे । या नांव स्वरूपज्ञान ॥ ७ ॥
 जेथें सर्वचि नाहीं ठाईचें । तेथें सर्वसाक्षत्व
 कैचें ।
 म्हणौनि शुद्ध ज्ञान तुर्येचें । मानूचि नये ॥ ८ ॥
 ज्ञान म्हणजे अद्वैत । तुर्या प्रत्यक्ष द्वैत ।
 म्हणौनि शुद्ध ज्ञान सतंत । वेगळेंचि असे ॥ ९ ॥
 ऐक शुद्ध ज्ञानाचें लक्षण । शुद्ध स्वरूपचि आपण ।
 या नांव शुद्ध स्वरूपज्ञान । जाणिजे श्रोतीं ॥ १० ॥
 माहावाक्यउपदेश भला । परी त्याचा जप नाहीं बोलिला ।
 तेथीचा तो विचारचि केला । पाहिजे साधकें ॥ ११ ॥
 माहावाक्य उपदेशसार । परी घेतला पाहिजे विचार ।
 त्याच्या जपें, अंधकार- । न फिटे भ्रांतीचा ॥ १२ ॥
 माहावाक्याचा अर्थ घेतां । आपण वस्तुचि तत्त्वतां ।
 त्याचा जप करितां वृथा । सीणचि होये ॥ १३ ॥
 माहावाक्याशें विवरण । हें मुख्य ज्ञानाचें लक्षण ।
 शुद्ध लक्ष्याचें आपण । वस्तुच आहे ॥ १४ ॥
 आपला आपणासि लाभ । हें ज्ञान परम दुल्लभ ।
 जें आदिअंती स्वयंभ । स्वरूपचि स्वयें ॥ १५ ॥
 जेथून हें सर्व ही प्रगटे । आणि सकळही जेथें आटे ।
 तें ज्ञान जालियां फिटे । भ्रांति बंधनाची ॥ १६ ॥
 मतें आणी मतांतरें । जेथें होती निर्विकारें ।
 अतिसूक्ष्म विचारें । पाहातां ऐक्य ॥ १७ ॥
 जे या चराचराचें मूळ । शुद्ध स्वरूप निर्मळ ।
 या नांव ज्ञान केवळ । वेदांतमतें ॥ १८ ॥
 शोधितां आपलें मूळ स्थान । सहजचि उडे अज्ञान ।
 या नांव म्हणजे ब्रह्मज्ञान । मोक्षदायेक ॥ १९ ॥
 आपणासि वोळखों जातां । आंगीं बाणे सर्वज्ञता ।
 तेणें येकदेसी वार्ता । निशेष उडे ॥ २० ॥
 मी कोण ऐसा हेत- । धरून, पाहातां देहातीत ।
 आवलोकितां नेमस्त । स्वरूपचि होये ॥ २१ ॥
 असो पूर्वी थोर थोर । जेणें ज्ञानें पैलपार- ।
 पावले, ते साचार । ऐक आतां ॥ २२ ॥

व्यास वसिष्ठ माहामुनी । शुक्र नारद समाधानी ।
 जनकादिक माहाज्ञानी । येणेंचि ज्ञानें ॥ २३ ॥
 वामदेवादिक योगेश्वर । वाल्मीकि अत्रि ऋषेश्वर ।
 शोनिकादि अध्यात्मसार । वेदांतमते ॥ २४ ॥
 सनकादिक मुख्यकरूनी । आदिनाथ मीन गोरक्षमुनी ।
 आणीक बोलतां वचनी । अगाध असती ॥ २५ ॥
 सिद्ध मुनी माहानुभाव । सकळांचा जो अंतर्भाव ।
 जेणें सुखें माहादेव । डुल्लत सदा ॥ २६ ॥
 जें वेदशास्त्रांचें सार । सिद्धांत धादांत विचार ।
 ज्याची प्राप्ती भाग्यानुसार । भाविकांस होये ॥ २७ ॥
 साधु संत आणी सज्जन । भूत भविष्य वर्तमान ।
 सर्वत्रांचें गुह्य ज्ञान । तें संगिजेल आतां ॥ २८ ॥
 तीर्थे व्रते तपें दानें । जें न जोडे धूम्रपानें ।
 पंचाग्नी गोरांजनें । जें प्राप्त नव्हे ॥ २९ ॥
 सकळ साधनाचें फळ । ज्ञानाची सिगचि केवळ ।
 जेणें संशयाचें मूळ । निशेष तुटे ॥ ३० ॥
 छपन्न भाषा तितुके ग्रंथ । आदिकरून वेदांत ।
 या इतुकियांचा गहनार्थ । येकचि आहे ॥ ३१ ॥
 जें नेणवे पुराणी । जेथें सिणल्या वेदवाणी ।
 तेंचि आतां येचि क्षणी । बोधीन गुरुकृपें ॥ ३२ ॥
 पाहिलें नस्तां संस्कृती । रीग नाही मज्हाष्ट ग्रंथी ।
 हृदई वसल्या कृपामुती । सद्गुरु स्वामी ॥ ३३ ॥
 आतां नलगे संस्कृत । अथवा ग्रंथ प्राकृत ।
 माझा स्वामी कृपेसहित । हृदई वसे ॥ ३४ ॥
 न करितां वेदाभ्यास । अथवा श्रवणसायास ।
 प्रेत्नेविण सौरस । सद्गुरुकृपा ॥ ३५ ॥
 ग्रंथ मात्र मज्हाष्ट । त्याहून संस्कृत श्रेष्ठ ।
 त्या संस्कृतामधें पष्ट । थोर तो वेदांत ॥ ३६ ॥
 त्या वेदांतापरतें काहीं । सर्वथा श्रेष्ठ नाही ।
 जेथें वेदगर्भ सर्वही । प्रगटजाला ॥ ३७ ॥
 असो ऐसा जो वेदांत । त्या वेदांताचाहि मथितार्थ ।
 अतिगहन जो परमार्थ । तो तूं ऐक आतां ॥ ३८ ॥
 अरे गहनाचेंही गहन । तें तूं जाण सद्गुरुवचन ।
 सद्गुरुवचनें समाधान । नेमस्त आहे ॥ ३९ ॥
 सद्गुरुवचन तोचि वेदांत । सद्गुरुवचन तोचि सिद्धांत ।
 सद्गुरुवचन तोचि धादांत । सप्रचीत आतां ॥ ४० ॥
 जें अत्यंत गहन । माझ्या स्वामीचें वचन ।
 जेणें माझे समाधान । अत्यंत जालें ॥ ४१ ॥
 तें हें माझे जीवीचें गुज । मी सांगैन म्हणतो तुज ।
 जरी अवधान देसी मज ॥ तरी आतां येच क्षणी ॥ ४२ ॥
 शिष्य म्लान्वदनें बोले । धरिले सद्बुध पाउले ।
 मग बोलों आरंभिलें । गुरुदेवें ॥ ४३ ॥
 अहं ब्रह्मास्मि माहांवाक्य । येथीचा अर्थ अतर्क्ये ।

तोही सांगतो, ऐक्य- । गुरुशिष्य जेथें ॥ ४४ ॥
 ऐक शिष्या येथीचें वर्म । स्वयें तूचि आहेसि ब्रह्म ।
 ये विषई संदेह भ्रम । धरूंचि नको ॥ ४५ ॥
 नवविधा प्रकारें भजन । त्यांत मुख्य तें आत्मनिवेदन ।
 तें समग्र प्रकारें कथन । कीजेल आतां ॥ ४६ ॥
 निर्माण पंचभूतें यीयें । कल्पांतीं नासतीं येथान्वयें ।
 प्रकृति पुरुष जीयें । तेही ब्रह्म होती ॥ ४७ ॥
 दृश्य पदार्थ आटतां । आपणहि नुरे तत्त्वतां ।
 ऐक्यरूपें ऐक्यता । मुळीच आहे ॥ ४८ ॥
 सृष्टीची नाही वार्ता । तेथें मुळीच ऐक्यता ।
 पिंड ब्रह्मांड पाहों जातां । दिसेल कोठें ॥ ४९ ॥
 ज्ञानवन्ही प्रगटे । तेणें दृश्य केर आटे ।
 तदाकारें मूळ तुटे । भिन्नत्वाचें ॥ ५० ॥
 मिथ्यत्वे वृत्ति फिरे । तों दृश्य असतांच वोसरे ।
 सहजचि येणें प्रकारें । जालें आत्मनिवेदन ॥ ५१ ॥
 असो गुरूचे ठाई अनन्यता । तरी तुज कायेसी रे चिंता ।
 वेगळेंपणें अभक्ता । उरोंचि नको ॥ ५२ ॥
 आतां हेंचि दृढीकर्ण- । व्हावया, करीं सद्गुरुभजन ।
 सद्गुरुभजनें समाधान । नेमस्त आहे ॥ ५३ ॥
 या नांव शिष्या आत्मज्ञान । येणें पाविजे समाधान ।
 भवभयाचें बंधन । समूळ मिथ्या ॥ ५४ ॥
 देह मी वाटे ज्या नरा । तो जाणावा आत्महत्यारा ।
 देहाभिनानें येरझारा । भोगिल्याच भोगी ॥ ५५ ॥
 असो चहूं देहावेगळा । जन्मकर्मासी निराळा ।
 सकळ आबाळगोबळा । सबाह्य तूं ॥ ५६ ॥
 कोणासीच नाही बंधन । भ्रांतिस्तव भुलले जन ।
 दृढ घेतला देहाभिमान । म्हणौनियां ॥ ५७ ॥
 शिष्या येकांतीं बैसावें । स्वरूपीं विश्रंतीस जावें ।
 तेणें गुणें दृढावे । परमार्थ हा ॥ ५८ ॥
 अखंड घडे श्रवणमनन । तरीच पाविजे समाधान ।
 पूर्ण जालियां ब्रह्मज्ञान । वैराग्य भरे आंगी ॥ ५९ ॥
 शिष्या मुक्तपणें अनर्गळ । करिसीं इंद्रियें बाष्कळ ।
 तेणें तुझी तळमळ । जाणार नाही ॥ ६० ॥
 विषई वैराग्य उपजलें । तयासीच पूर्ण ज्ञान जालें ।
 मणी टाकितांचि लाधलें । राज्य जेवीं ॥ ६१ ॥
 मणी होतां सीगटाचा । लोभ धरूनिया तयाचा ।
 मूर्खपणें राज्याचा । अद्वेष्ट केला ॥ ६२ ॥
 ऐक शिष्या सावधान । आतां भविष्य मी सांगेन ।
 जया पुरुषास जें ध्यान । तयासि तेंचि प्राप्त ॥ ६३ ॥
 म्हणोनि जे अविद्या । सांडून धरावी सुविद्या ।
 तेणें गुणें जगद्व्या । पाविजे सीन्न ॥ ६४ ॥
 सन्यपाताचेनि दुःखें । भयानक दृष्टीस देखे ।
 औषध घेतांचि सुखें । आनंद पावे ॥ ६५ ॥

तैसें अज्ञानसन्यपाते। मिथ्या दृष्टीस दिसते ।
 ज्ञानऔषध घेतां तें। मुळींच नाही ॥ ६६ ॥
 मिथ्या स्वप्नें वोसणाला। तो जागृतीस आणिला ।
 तेणें पूर्वदशा पावला। निर्भय जे ॥ ६७ ॥
 मिथ्याच परी सत्य वाटलें। तेणें गुणें दुःख जालें ।
 मिथ्या आणी निरसलें। हें तों घडेना ॥ ६८ ॥
 मिथ्या आहे जागृतासी। परी वेदा लाविलें निद्रिस्तांसी ।
 जागा जालियां तयासी। भयेंचि नाही ॥ ६९ ॥
 परी अविद्याज्ञोप येते भरें। भरे सर्वांगी काविरें ।
 पूर्ण जागृती श्रवणद्वारें-। मननें करावी ॥ ७० ॥
 जागृतीची वोळखण। ऐक तयाचें लक्षण ।
 जो विषई विरक्त पूर्ण। अंतरापासुनी ॥ ७१ ॥
 जेणें विरक्तीस न यावें। तो साधक ऐसें जाणावें ।
 तेणें साधन करावें। थोरीव सांडुनी ॥ ७२ ॥
 साधन न मने जयाला। तो सिद्धपणे बद्ध जाला ।
 त्याहूनि मुमुक्षु भला। ज्ञानाधिकारी ॥ ७३ ॥
 तंव शिष्यें केला प्रश्न। कैसें बद्धमुमुक्षाचें लक्षण ।
 साधक सिद्ध वोळखण। कैसें जाणावी ॥ ७४ ॥
 याचें उत्तर श्रोतयांसी। दिधलें पुढिलीये समासीं ।
 सावध श्रोतीं कथेसी। अवधान द्यावें ॥ ७५ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे शुद्धज्ञाननिरूपणनाम
 । । । । समास सहावा ॥ ६ ॥

समास सातवा । :। बद्धलक्षण
 । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 सृष्टी जे कां चराचर। जीव दाटले अपार ।
 परी ते अवघे चत्वार। बोलिजेती ॥ १ ॥
 ऐक तयांचें लक्षण। चत्वार ते कोण कोण ।
 बद्ध मुमुक्षु साधक जाण। चौथा सिद्ध ॥ २ ॥
 यां चौघाविरहित कांहीं। सचराचरी पांचवा नाही ।
 आतां असो हें सर्वही। विशद करूं ॥ ३ ॥
 बद्ध म्हणजे तो कोण। कैसें मुमुक्षाचें लक्षण ।
 साधकसिद्धवोळखण। कैसें जाणावी ॥ ४ ॥
 श्रोतीं व्हावें सावध। प्रस्तुत ऐका बद्ध ।
 मुमुक्षु साधक आणि सिद्ध। पुढें निरोपिले ॥ ५ ॥
 आतां बद्ध तो जाणजे ऐसा। अंधारीचा अंध जैसा ।
 चक्षुविण दाही दिशा। सुन्याकार ॥ ६ ॥
 भक्त ज्ञाते तापसी। योगी वीतरागी संन्यासी ।
 पुढें देखतां दृष्टीसी। येणार नाही ॥ ७ ॥
 न दिसे नेणे कर्माकर्म। न दिसे नेणे धर्माधर्म ।
 न दिसे नेणे सुगम। परमार्थपंथ ॥ ८ ॥
 तयास न दिसे सच्छास्त्र। सत्संगति सत्पात्र ।
 सन्मार्ग जो कां पवित्र। तो ही न दिसे ॥ ९ ॥
 न कळे सारासार विचार। न कळे स्वधर्म आचार ।

न कळे कैसा परोपकार। दानपुण्य ॥ १० ॥
 नाही पोटी भूतदया। नाही सुचिंमंत काया ।
 नाही जनासि निववावया। वचन मृद ॥ ११ ॥
 न कळे भक्ति न कळे ज्ञान। न कळे वैराग्य न कळे ध्यान ।
 न कळे मोक्ष न कळे साधन। या नांव बद्ध ॥ १२ ॥
 न कळे देव निश्चयात्मक। न कळे संतांचा विवेक ।
 न कळे मायेचें कौतुक। या नांव बद्ध ॥ १३ ॥
 न कळे परमार्थाची खूण। न कळे अध्यात्मनिरूपण ।
 न कळे आपणासि आपण। या नांव बद्ध ॥ १४ ॥
 न कळे जीवाचें जन्ममूळ। न कळे साधनाचें फळ ।
 न कळे तत्वतां केवळ। या नांव बद्ध ॥ १५ ॥
 न कळे कैसें तें बंधन। न कळे मुक्तीचें लक्षण ।
 न कळे वस्तु विलक्षण। या नांव बद्ध ॥ १६ ॥
 न कळे शास्त्रार्थ बोलिला। न कळे निजस्वार्थ आपुला ।
 न कळे संकल्पें बांधला। या नांव बद्ध ॥ १७ ॥
 जयासि नाही आत्मज्ञान। हें मुख्य बद्धाचें लक्षण ।
 तीर्थ व्रत दान पुण्य। कांहींच नाही ॥ १८ ॥
 दया नाही करुणा नाही। आर्जव नाही मित्रि नाही ।
 शांति नाही क्षमा नाही। या नांव बद्ध ॥ १९ ॥
 जें ज्ञानविशिं उणें। तेथें कैचीं ज्ञानाचीं लक्षणें ।
 बहुसाल कुलक्षणें। या नांव बद्ध ॥ २० ॥
 नाना प्रकारीचे दोष-। करितां, वाटे परम संतोष ।
 बाष्कळपणाचा हव्यास। या नांव बद्ध ॥ २१ ॥
 बहु काम बहु क्रोध। बहु गर्व बहु मद ।
 बहु द्वंद बहु खेद। या नांव बद्ध ॥ २२ ॥
 बहु दर्प बहु दंभ। बहु विषये बहु लोभ ।
 बहु कर्कश बहु अशुभ। या नांव बद्ध ॥ २३ ॥
 बहु ग्रामणी बहु मत्सर। बहु असूया तिरस्कार ।
 बहु पापी बहु विकार। या नांव बद्ध ॥ २४ ॥
 बहु अभिमान बहु ताटा। बहु अहंकार बहु फांटा ।
 बहु कुकर्माचा सांठा। या नांव बद्ध ॥ २५ ॥
 बहु कापत्य वादवेवाद। बहु कुतर्क भेदाभेद ।
 बहु कूडर कृपामंद। या नांव बद्ध ॥ २६ ॥
 बहु निंदा बहु द्वेष। बहु अधर्म बहु अभिळाष ।
 बहु प्रकारीचे दोष। या नांव बद्ध ॥ २७ ॥
 बहु भ्रष्ट अनाचार। बहु नष्ट येकंकार ।
 बहु आनित्य अविचार। या नांव बद्ध ॥ २८ ॥
 बहु निष्ठुर बहु घातकी। बहु हत्यारा बहु पातकी ।
 तपीळ कुविद्या अनेकी। या नांव बद्ध ॥ २९ ॥
 बहु दुराशा बहु स्वार्थी। बहु कळह बहु अनर्थी ।
 बहु डाईक दुर्मती। या नांव बद्ध ॥ ३० ॥
 बहु कल्पना बहु कामना। बहु तृष्णा बहु वासना ।
 बहु ममता बहु भावना। या नांव बद्ध ॥ ३१ ॥

बहु विकल्पी बहु विषादी । बहु मूर्ख बहु समंधी ।
 बहु प्रपंची बहु उपाधी । या नांव बद्ध ॥ ३२ ॥
 बहु वाचाळ बहु पाषंडी । बहु दुर्जन बहु थोतांडी ।
 बहु पैशून्य बहु खोडी । या नांव बद्ध ॥ ३३ ॥
 बहु अभाव बहु भ्रम । बहु भ्रांति बहु तम ।
 बहु विक्षेप बहु विराम । या नांव बद्ध ॥ ३४ ॥
 बहु कृपण बहु खंदस्ती । बहु आदखणा बहु मस्ती ।
 बहु असत्क्रिया व्यस्ती । या नांव बद्ध ॥ ३५ ॥
 परमार्थविषई अज्ञान । प्रपंचाचें उदंड ज्ञान ।
 नेणे स्वयें समाधान । या नांव बद्ध ॥ ३६ ॥
 परमार्थाचा अनादर । प्रपंचाचा अत्यादर ।
 संसारभार जोजार । या नांव बद्ध ॥ ३७ ॥
 सत्संगाची नाही गोडी । संतनिदेची आवडी ।
 देहेबुद्धीची घातली बेडी । या नांव बद्ध ॥ ३८ ॥
 हातीं द्रव्याची जपमाळ । कांताध्यान सर्वकाळ ।
 सत्संगाचा दुष्काळ । या नांव बद्ध ॥ ३९ ॥
 नेत्रीं द्रव्य दारा पाहावी । श्रवणीं द्रव्य दारा ऐकावी ।
 चिंतनीं द्रव्य दारा चिंतावी । या नांव बद्ध ॥ ४० ॥
 काया वाचा आणि मन । चित्त वित्त जीव प्राण ।
 द्रव्यदारेचें करी भजन । या नांव बद्ध ॥ ४१ ॥
 इंद्रियें करून निश्चळ । चंचळ होऊं नेदी पळ ।
 द्रव्यदारेसि लावी सकळ । या नांव बद्ध ॥ ४२ ॥
 द्रव्य दारा तेंचि तीर्थ । द्रव्य दारा तोचि परमार्थ ।
 द्रव्य दारा सकळ स्वार्थ । म्हणे तो बद्ध ॥ ४३ ॥
 वेर्थ जाऊं नेदी काळ । संसारचिंता सर्वकाळ ।
 कथा वार्ता तेचि सकळ । या नांव बद्ध ॥ ४४ ॥
 नाना चिंता नाना उद्वेग । नाना दुःखाचे संसर्ग ।
 करी परमार्थाचा त्याग । या नांव बद्ध ॥ ४५ ॥
 घटिका पळ निमिष्यभरी । दुश्चीत नव्हतां अंतरीं ।
 सर्वकाळ ध्यान करी । द्रव्यदाराप्रपंचाचें ॥ ४६ ॥
 तीर्थ यात्रा दान पुण्य । भक्ति कथा निरूपण ।
 मंत्र पूजा जप ध्यान । सर्वही द्रव्य दारा ॥ ४७ ॥
 जागृति स्वप्न रात्रि दिवस । ऐसा लागला विषयेध्यास ।
 नाही क्षणाचा अवकाश । या नांव बद्ध ॥ ४८ ॥
 ऐसें बद्धाचें लक्षण । मुमुक्षुपणीं पालटे जाण ।
 ऐक तेही वोळखण । पुढिलीये समासी ॥ ४९ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे बद्धलक्षणनाम
 । । । । समास सातवा ॥ ७ ॥

समास आठवा । :। मुमुक्षुलक्षण

। । । । । ॥ श्रीराम ॥

संसारमदाचेनि गुणें । नाना हीनें कुलक्षणें ।
 जयाचेनि मुखावलोकनें । दोषचि लागे ॥ १ ॥
 ऐसा प्रणी जो कां बद्ध । संसारी वर्ततां अबद्ध ।

तायस प्राप्त जाला खेद । काळांतरीं ॥ २ ॥
 संसारदुःखें दुखवला । त्रिविधतापें पोळला ।
 निरूपणें प्रस्तावला । अंतर्दामीं ॥ ३ ॥
 जाला प्रपंची उदास । मनें घेतला विषयत्रास ।
 म्हणे आतां पुरे सोस । संसारींचा ॥ ४ ॥
 प्रपंच जाईल सकळ । येथील श्रम तों निर्फळ ।
 आतां कांहीं आपुला काळ । सार्थक करूं ॥ ५ ॥
 ऐसी बुद्धि प्रस्तावली । पोटीं आवस्ता लागली ।
 म्हणे माझी वयेसा गेली । वेर्थचि आवघी ॥ ६ ॥
 पूर्वीं नाना दोष केले । ते अवघेचि आठवले ।
 पुढें येउनि उभे ठेले । अंतर्दामीं ॥ ७ ॥
 आठवे येमाची यातना । तेणें भयेचि वाटे मना ।
 नाही पापासि गणना । म्हणौनियां ॥ ८ ॥
 नाही पुण्याचा विचार । जाले पापाचे डोंगर ।
 आतां दुस्तर हा संसार । कैसा तरों ॥ ९ ॥
 आपले दोष आच्छादिले । भल्यांस गुणदोष लाविले ।
 देवा म्यां वेर्थच निंदिले । संत साधु सज्जन ॥ १० ॥
 निंदे ऐसे नाही दोष । तें मज घडले कीं विशेष ।
 माझे अवगुणीं आकाश । बुडों पाहे ॥ ११ ॥
 नाही वोळखिले संत । नाही अर्चिला भगवंत ।
 नाही अतित अभ्यागत । संतुष्ट केले ॥ १२ ॥
 पूर्व पाप वोढवले । मज कांहींच नाही घडले ।
 मन अक्हाटीं पडिलें । सर्वकाळ ॥ १३ ॥
 नाही कष्टविलें शरीर । नाही केला परोपकार ।
 नाही रक्षिला आचार । काममदें ॥ १४ ॥
 भक्तिमाता हे बुडविली । शांति विश्रांति मोडिली ।
 मूर्खपणें म्यां विघडिली । सद्बुद्धि सद्वासना ॥ १५ ॥
 आतां कैसें घडे सार्थक । दोष केले निरार्थक ।
 पाहों जातां विवेक । उरला नाही ॥ १६ ॥
 कोण उपाये करावा । कैसा परलोक पावावा ।
 कोण्या गुणें देवाधिदेवा । पाविजेल ॥ १७ ॥
 नाही सद्भाव उपजला । अवघा लोकिक संपादिला ।
 दंभ वरपंगें केला । खटाटोप कर्माचा ॥ १८ ॥
 कीर्तन केले पोटासाठीं । देव मांडिले हाटवटीं ।
 आहा देवा बुद्धि खोटी । माझी मीच जाणें ॥ १९ ॥
 पोटीं धरुनि अभिमान । शब्दीं बोले निराभिमान ।
 अंतरीं वांछुनियां धन । ध्यानस्त जालों ॥ २० ॥
 वित्पत्तीनें लोक भोंदिले । पोटासाठीं संत निंदिले ।
 माझे पोटीं दोष भरले । नाना प्रकारींचे ॥ २१ ॥
 सत्य तेंचि उच्छेदिलें । मिथ्य तेंचि प्रतिपादलें ।
 ऐसें नाना कर्म केले । उदरभराकारणें ॥ २२ ॥
 ऐसा पोटीं प्रस्तावला । निरूपणें पालटला ।
 तोचि मुमुक्षु बोलिला । ग्रंथांतरीं ॥ २३ ॥

पुण्यमार्ग पोटीं धरी । सत्संगाची वांछा करी ।
 विरक्त जाला संसारीं । या नांव मुमुक्षु ॥ २४ ॥
 गेले राजे चक्रवर्ती । माझें वैभव तें किती ।
 म्हणे धरूं सत्संगती । या नांव मुमुक्षु ॥ २५ ॥
 आपुले अवगुण देखे । विरक्तिबळें वोळखे ।
 आपणासि निंदी दुःखें । या नांव मुमुक्षु ॥ २६ ॥
 म्हणे मी काये अनोपकारी । म्हणे मी काय दंभधारी ।
 म्हणे मी काये अनाचारी । या नांव मुमुक्षु ॥ २७ ॥
 म्हणे मी पतित चांडाळ । म्हणे मी दुराचारी खळ ।
 म्हणे मी पापी केवळ । या नांव मुमुक्षु ॥ २८ ॥
 म्हणे मी अभक्त दुर्जन । म्हणे मी हीनाहूनि हीन ।
 म्हणे मी जन्मलो पाषाण । या नांव मुमुक्षु ॥ २९ ॥
 म्हणे मी दुराभिमानी । म्हणे मी तपीळ जनीं ।
 म्हणे मी नाना वेसनी । या नांव मुमुक्षु ॥ ३० ॥
 म्हणे मी आळसी आंगचोर । म्हणे मी कपटी कातर ।
 म्हणे मी मूर्ख अविचार । या नांव मुमुक्षु ॥ ३१ ॥
 म्हणे मी निकामी वाचाळ । म्हणे मी पाषांडी तोंडाळ ।
 म्हणे मी कुबुद्धि कुटीळ । या नांव मुमुक्षु ॥ ३२ ॥
 म्हणे मी कांहीच नेणे । म्हणे मी सकळाहूनि उणें ।
 आपलीं वर्णीं कुलक्षणें । या नांव मुमुक्षु ॥ ३३ ॥
 म्हणे मी अनाधिकारी । म्हणे मी कुश्चिळ अघोरी ।
 म्हणे मी नीच नानापरी । या नांव मुमुक्षु ॥ ३४ ॥
 म्हणे मी काये आपस्वार्थी । म्हणे मी काये अनर्थी ।
 म्हणे मी नव्हे परमार्थी । या नांव मुमुक्षु ॥ ३५ ॥
 म्हणे मी अवगुणाची रासी । म्हणे मी वेथ आलों जन्मासी ।
 म्हणे मी भार जालों भूमीसी । या नांव मुमुक्षु ॥ ३६ ॥
 आपणास निंदी सावकास । पोटीं संसाराचा त्रास ।
 धरी सत्संगाचा हव्यास । या नांव मुमुक्षु ॥ ३७ ॥
 नाना तीर्थे धुंडाळिलीं । शमदमादि साधनें केलीं ।
 नाना ग्रन्थांतरे पाहिलीं । शोधूनियां ॥ ३८ ॥
 तेणें नव्हे समाधान । वाटे अवघाच अनुमान ।
 म्हणे रिघों संतांस शरण । या नांव मुमुक्षु ॥ ३९ ॥
 देहाभिमान कुळाभिमान । द्रव्याभिमान नानाभिमान ।
 सांडूनि, संतचरणीं अनन्य- । या नांव मुमुक्षु ॥ ४० ॥
 अहंता सांडूनि दूरी । आपणास निंदी नानापरी ।
 मोक्षाची अपेक्षा करी । या नांव मुमुक्षु ॥ ४१ ॥
 ज्याचें थोरपण लाजे । जो परमार्थाकारणें झिजे ।
 संतापाई विश्वास उपजे । या नांव मुमुक्षु ॥ ४२ ॥
 स्वार्थ सांडून प्रपंचाचा । हव्यास धरिला परमार्थाचा ।
 अंकित होईन सज्जनाचा । म्हणे तो मुमुक्षु ॥ ४३ ॥
 ऐसा मुमुक्षु जाणजे । संकेतचिन्हें वोळखजे ।
 पुढें श्रोतीं अवधान दीजे । साधकलक्षणीं ॥ ४४ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे मुमुक्षुलक्षणनाम

।।।। समास आठवा ॥ ८ ॥

समास नववा । :। साधकनिरूपण
 ।।।।। ॥ श्रीराम ॥
 मागां मुमुक्षाचें लक्षण । संकेतें केलें कथन ।
 आतां परिसा सावधान । साधक तो कैसा ॥ १ ॥
 अवगुणाचा करुनि त्याग । जेणें धरिला संतसंग ।
 तयासि बोलिजे मग । साधक ऐसा ॥ २ ॥
 जो संतांसि शरण गेला । संतजनीं आश्वासिला ।
 मग तो साधक बोलिला । ग्रन्थांतरीं ॥ ३ ॥
 उपदेशिलें आत्मज्ञान । तुटलें संसारबंधन ।
 दृढतेकारणें करी साधन । या नांव साधक ॥ ४ ॥
 धरी श्रवणाची आवडी । अद्वैतनिरूपणाची गोडी ।
 मननें अर्थांतर काढी । या नांव साधक ॥ ५ ॥
 होतां सारासार विचार । ऐके होऊनि तत्पर ।
 संदेह छेदूनि, दृढोत्तर- । आत्मज्ञान पाहे ॥ ६ ॥
 नाना संदेहनित्ती- । व्हावया, धरी सत्संगती ।
 आत्मशास्त्रगुरुप्रचीती । ऐक्यतेसी आणी ॥ ७ ॥
 देहबुद्धि विवेकें वारी । आत्मबुद्धि सदृढ धरी ।
 श्रवण मन केलेंचि करी । या नांव साधक ॥ ८ ॥
 विसंचूनि दृश्यभान । दृढ धरी आत्मज्ञान ।
 विचारें राखे समाधान । या नांव साधक ॥ ९ ॥
 तोडूनि द्वैताची उपाधी । अद्वैत वस्तु साधनें साधी ।
 लावी ऐक्यतेची समाधी । या नांव साधक ॥ १० ॥
 आत्मज्ञान जीर्ण जर्जर । त्याचा करी जीर्णोद्धार ।
 विवेकें पावे पैलपार । या नांव साधक ॥ ११ ॥
 उत्तम साधूचीं लक्षणें । आंगिकारी निरूपणें ।
 बळेंचि स्वरूपाकार होणें । या नांव साधक ॥ १२ ॥
 असत्क्रिया ते सोडिली । आणी सत्क्रिया ते वाढविली ।
 स्वरूपस्थिती बळावली । या नांव साधक ॥ १३ ॥
 अवगुण त्यागी दिवसेंदिवस । करी उत्तम गुणाचा अभ्यास ।
 स्वरूपीं लावी निजध्यास । या नांव साधक ॥ १४ ॥
 दृढ निश्चयाचेनि बळें । दृश्य असतांच नाडळें ।
 सदा स्वरूपीं मिसळें । या नांव साधक ॥ १५ ॥
 प्रत्यक्ष माया अलक्ष करी । अलक्ष वस्तु लक्षी अंतरीं ।
 आत्मस्थितीची धारणा धरी । या नांव साधक ॥ १६ ॥
 जें या जनासि चोरलें । मनास न वचे अनुमानलें ।
 तेंचि जेणें दृढ केलें । या नांव साधक ॥ १७ ॥
 जें बोलतांचि वाचा धरी । जें पाहातांचि अंध करी ।
 तें साधी नाना परी । या नांव साधक ॥ १८ ॥
 जें साधू जाता साधवेना । जें लक्षू जातां लक्षवेना ।
 तेंचि अनुभवे आणी मना । या नांव साधक ॥ १९ ॥
 जेथें मनचि मावळें । जेथे तर्कचि पांगुळें ।
 तेंचि अनुभवा आणी बळें । या नांव साधक ॥ २० ॥

स्वानुभवाचेनि योगे । वस्तु साधी लागवेगे ।
 तेचि वस्तु होये आगे । या नांव साधक ॥ २१ ॥
 अनुभवार्ची आगे जाणे । योगियांचे खुणे बाणे ।
 कांहींच नहोन असणे । या नांव साधक ॥ २२ ॥
 परती सारून उपाधी । असाध्य वस्तु साधनें साधी ।
 स्वरूपी करी दृढ बुद्धी । या नांव साधक ॥ २३ ॥
 देवाभक्ताचें मूळ । शोधून पाहे सकळ ।
 साध्यचि होये तत्काळ । या नांव साधक ॥ २४ ॥
 विवेकबळें गुप्त जाला । आपेंआप मावळला ।
 दिसतो, परी देखिला । नाहीच कोणी ॥ २५ ॥
 मीपण मागे सांडिलें । स्वयें आपणास धुंडिलें ।
 तुर्येसहि बोलांडिलें । या नांव साधक ॥ २६ ॥
 पुढें उन्मनीचा सेवटी । आपली आपण अखंड भेटी ।
 अखंड अनुभवी ज्याची दृष्टी । या नांव साधक ॥ २७ ॥
 द्वैताचा तटका तोडिला । भासाचा भास मोडिला ।
 देहीं असोनि विदेह जाला । या नांव साधक ॥ २८ ॥
 जयास अखंड स्वरूपस्थिती । नाही देहाची अहंकृती ।
 सकळ सदेहनवृत्ती । या नांव साधक ॥ २९ ॥
 पंचभूतांचा विस्तार । जयासि वाटे स्वप्नाकार ।
 निर्गुणी जयाचा निर्धार । या नांव साधक ॥ ३० ॥
 स्वप्नी भये जें वाटलें । तें जागृतास नाही आलें ।
 सकळ मिथ्या निर्धारिलें । या नांव साधक ॥ ३१ ॥
 मायेचें जें प्रत्यक्षपण । जनास वाटे हें प्रमाण ।
 स्वानुभवे अप्रमाण । साधकें केले ॥ ३२ ॥
 निद्रा सांडून चेडरा जाला । तो स्वप्नभयापासून सुटला ।
 माया सांडून तैसा गेला । साधक स्वरूपी ॥ ३३ ॥
 ऐसि अंतरस्थिती बाणली । बाह्य निस्पृहता अवलंबिली ।
 संसारउपाधी त्यागिली । या नांव साधक ॥ ३४ ॥
 कामापासून सुटला । क्रोधापासून पळाला ।
 मद मत्सर सांडिला । येकीकडे ॥ ३५ ॥
 कुळाभिमानासि सांडिलें । लोकलाजेस लाजविलें ।
 परमार्थास माजविलें । विरक्तिबळें ॥ ३६ ॥
 अविद्येपासून फडकला । प्रपञ्चापासून निष्टला ।
 लोभाचे हातींचा गेला । अकस्मात ॥ ३७ ॥
 थोरपणासि पाडिलें । वैभवासि लाथाडिलें ।
 महत्वासि झिंजाडिलें । विरक्तिबळें ॥ ३८ ॥
 भेदाचा मडगा मोडिला । अहंकार झोडून पाडिला ।
 पाई धरून आपटिला । संदेहशत्रू ॥ ३९ ॥
 विकल्पाचा केला वधू । थापें मारिला भवसिंधू ।
 सकळ भूतांचा विरोधू । तोडून टाकिला ॥ ४० ॥
 भवभयासि भडकाविलें । काळाचें टांगें मोडिलें ।
 मस्तक हाणोनि फोडिलें । जन्ममृत्याचें ॥ ४१ ॥
 देह समंथावरी लोटला । संकल्पावरी उठावला ।

कल्पनेचा घात केला । अकस्मात ॥ ४२ ॥
 अपधाकासि ताडिलें । लिंगदेहासि विभांडिलें ।
 पाषांडासि पछाडिलें । विवेकबळें ॥ ४३ ॥
 गर्वावरी गर्व केला । स्वार्थ अनर्थी घातला ।
 अनर्थ तोही निर्दाळिला । नीतिन्यायें ॥ ४४ ॥
 मोहासि मध्येचि तोडिलें । दुःखासि दुःधडचि केले ।
 शोकासि खंडून सांडिलें । एकीकडे ॥ ४५ ॥
 द्वेष केला देशधडी । अभावाची घेतली नरडी ।
 धाकें उदर तडाडी । कुतर्काचे ॥ ४६ ॥
 ज्ञानें विवेक माजला । तेणें निश्चयो बळावला ।
 अवगुणांचा संव्हार केला । वैराग्यबळें ॥ ४७ ॥
 अधर्मास स्वधर्म लुटिलें । कुकर्मासि सत्कर्म झुगटिलें ।
 लांडून वाटा लाविलें । विचारें अविचारासी ॥ ४८ ॥
 तिरस्कार तो चिरडिला । द्वेष खिरडून सांडिला ।
 विषाद अविषादे घातला । पायांतळीं ॥ ४९ ॥
 कोपावरी घालणें घातलें । कापट्य अन्तरी कुटिलें ।
 सख्य आपुलें मानिलें । विश्वजनीं ॥ ५० ॥
 प्रवृत्तीचा केला त्याग । सुहृदांचा सोडिला संग ।
 निवृत्तिपथें ज्ञानयोग । साधिता जाहला ॥ ५१ ॥
 विषयमैदासि संतरिलें । कुविद्येसी वेढा लाविलें ।
 आपणास सोडविलें । आप्ततस्करांपासूनी ॥ ५२ ॥
 पराधीनतेवरी कोपला । ममतेवरी संतापला ।
 दुराशेचा त्याग केला । येकायेकीं ॥ ५३ ॥
 स्वरूपी घातलें मना । यातनेसि केली यातना ।
 साक्षेप आणि प्रेतना । प्रतिष्ठिलें ॥ ५४ ॥
 अभ्यासाचा संग धरिला । साक्षपासरिसा निघाला ।
 प्रेत सांगातीं घेतला । साधनपथें ॥ ५५ ॥
 सावध दक्ष तो साधक । पाहे नित्यानित्यविवेक ।
 संग त्यागून एक । सत्संग धरी ॥ ५६ ॥
 बळेंचि सारिला संसार । विवेकें टाकिला जोजार ।
 शुद्धाचारें अनाचार । भ्रष्टविला ॥ ५७ ॥
 विसरास विसरला । आळसाचा आळस केला ।
 सावध नाही दुश्चित्त झाला । दुश्चित्तपणासी ॥ ५८ ॥
 आतां असो हें बोलणें । अवगुण सांडी निरूपणें ।
 तो साधक ऐसा येणें । प्रमाणें बुझावा ॥ ५९ ॥
 बळेंचि अवघा त्याग कीजे । म्हणोनि साधक बोलिजे ।
 आतां सिद्ध तोचि जाणिजे । पुढिले समासीं ॥ ६० ॥
 येथें संशयो उठिला । निस्पृह तोचि साधक जाहला ।
 त्याग न घडे संसारिकाला । तरि तो साधक नव्हे कीं ॥ ६१ ॥
 ऐसें श्रोतयाचें उत्तर । त्याचें कैसें प्रत्युत्तर ।
 पुढिले समासीं तत्पर । होऊनि ऐका ॥ ६२ ॥
 इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
 साधकलक्षणनिरूपण नाम समास नववा ॥ ९ ॥

समास दहावा । :। सिद्धलक्षण निरूपण
 । । । । । । ॥ श्रीराम ॥
 मागां बोलिला संसारिक। त्यागेंविण नव्हे कीं साधक ।
 ऐका याचा विवेक। ऐसा असे ॥ १ ॥
 सन्मार्ग तोचि जीवीं धरणें। अन्मार्गाचा त्याग करणें ।
 संसारिका त्याग येणें। प्रकारें ऐसा ॥ २ ॥
 कुबुद्धित्यागेंविण कांहीं। सुबुद्धि लागणार नाही ।
 संसारिकां त्याग पाहीं। ऐसा असे ॥ ३ ॥
 प्रपंची वीट मानिला। मनें विषयेत्याग केला ।
 तरीच पुढें अवलंबिला। परमार्थमार्ग ॥ ४ ॥
 त्याग घडे अभावाचा। त्याग घडे संशयाचा ।
 त्याग घडे अज्ञानाचा। शनै शनै ॥ ५ ॥
 ऐसा सूक्ष्म अंतर्त्याग। उभयतांस घडे सांग ।
 निस्पृहास बाह्य त्याग। विशेष आहे ॥ ६ ॥
 संसारिका ठाई ठाई। बाह्य त्याग घडे कांहीं ।
 नित्य नेम श्रवण नाही। त्यागेंविण ॥ ७ ॥
 फिटली आशंका स्वभावे। त्यागेंविण साधक नव्हे ।
 पुढें कथेचा अन्वय। सावध ऐका ॥ ८ ॥
 मागां झालें निरूपण। साधकाची ओळखण ।
 आतां सांगिजेल खूण। सिद्धलक्षणाची ॥ ९ ॥
 साधु वस्तु होऊनि ठेला। संशयें ब्रह्मांडाबाहेरी गेला ।
 निश्चयें चळेना ऐसा झाला। या नांव सिद्ध ॥ १० ॥
 बद्धपणाचे अवगुण। मुमुक्षुपणीं नाही जाण ।
 मुमुक्षुपणाचें लक्षण। साधकपणीं नाही ॥ ११ ॥
 साधकासि संदेहवृत्ति। पुढें होतसे निवृत्ती ।
 या कारणें निःसंदेह श्रोतीं। साधु वोळखावा ॥ १२ ॥
 संशयरहित ज्ञान। तेंचि साधूचें लक्षण ।
 सिद्धाआंगीं संशयो हीन। लागेल कैसा ॥ १३ ॥
 कर्ममार्ग संशयें भरला। साधनीं संशय कालवला ।
 सर्वांमध्ये संशयो भरला। साधु तो निःसंदेह ॥ १४ ॥
 संशयाचें ज्ञान खोटे। संशयाचे वैराग्य पोरटें ।
 संशयाचें भजन वोखटें। निर्फळ होय ॥ १५ ॥
 व्यर्थ संशयाचा देव। व्यर्थ संशयाचा भाव ।
 व्यर्थ संशयाचा स्वभाव। सर्व कांही ॥ १६ ॥
 व्यर्थ संशयाचें व्रत। व्यर्थ संशयाचें तीर्थ ।
 व्यर्थ संशयाचा परमार्थ। निश्चयेंविण ॥ १७ ॥
 व्यर्थ संशयाची भक्ती। व्यर्थ संशयाची प्रीती ।
 व्यर्थ संशयाची संगती। संशयो वाढवी ॥ १८ ॥
 व्यर्थ संशयाचें जिणें। व्यर्थ संशयाचें धरणें ।
 व्यर्थ संशयाचें करणें। सर्व कांहीं ॥ १९ ॥
 व्यर्थ संशयाची पोथी। व्यर्थ संशयाची व्युत्पत्ती ।
 व्यर्थ संशयाची गती। निश्चयेंविण ॥ २० ॥
 व्यर्थ संशयाचा दक्ष। व्यर्थ संशयाचा पक्ष ।

व्यर्थ संशयाचा मोक्ष। होणार नाही ॥ २१ ॥
 व्यर्थ संशयाचा संत। व्यर्थ संशयाचा पंडित ।
 व्यर्थ संशयाचा बहुश्रुत। निश्चयेंविण ॥ २२ ॥
 व्यर्थ संशयाची श्रेष्ठता। व्यर्थ संशयाची व्युत्पन्नता ।
 व्यर्थ संशयाचा ज्ञाता। निश्चयेंविण ॥ २३ ॥
 निश्चयेंविण सर्व कांहीं। अणुमात्र तें प्रमाण नाही ।
 व्यर्थचि पडिले प्रवाहीं। संदेहाचे ॥ २४ ॥
 निश्चयेंविण जें बोलणें। तें अवघेंचि कंटाळवाणें ।
 बाष्कळ बोलिजे वाचाळपणें। निरर्थक ॥ २५ ॥
 असो निश्चयेंविण जे वलगाना। ते अवधीच विटंबना ।
 संशयें कांहीं समाधाना। उरी नाही ॥ २६ ॥
 म्हणोनि संदेहरहित ज्ञान। निश्चयाचें समाधान ।
 तेंचि सिद्धाचें लक्षण। निश्चयेंसी ॥ २७ ॥
 तंव श्रोता करी प्रश्न। निश्चय करावा कवण ।
 मुख्य निश्चयाचें लक्षण। मज निरूपावें ॥ २८ ॥
 ऐक निश्चय तो ऐसा। मुख्य देव आहे कैसा ।
 नाना देवांचा वळसा। करूंचि नये ॥ २९ ॥
 जेणें निर्मिलें सचराचर। त्याचा करावा विचार ।
 शुद्ध विवेकें परमेश्वर। ओळखावा ॥ ३० ॥
 मुख्य देव तो कोण। भक्तांचें कैसें लक्षण ।
 असत्य सांडून वोळखण। सत्याची धरावी ॥ ३१ ॥
 आपुल्या देवास वोळखावें। मग मी कोण हें पहावें ।
 संग त्यागून रहावें। वस्तुरूप ॥ ३२ ॥
 तोडावा बंधनाचा संशयो। करावा मोक्षाचा निश्चयो ।
 पहावा भूतांचा अन्वयो। वितिरेकेसी ॥ ३३ ॥
 पूर्वपक्षें सिद्धांत। पहावा प्रकृतीचा अंत ।
 मग पावावा निवांत। निश्चयो देवाचा ॥ ३४ ॥
 देहाचेनि योगें संशयो। करी समाधानाचा क्षयो ।
 चळों नेदावा निश्चयो। आत्मत्वाचा ॥ ३५ ॥
 सिद्ध असतां आत्मज्ञान। संदेह वाढवी देहाभिमान ।
 याकारणें समाधान। आत्मनिश्चयें राखावें ॥ ३६ ॥
 आठवतां देहबुद्धी। उडे विवेकाची शुद्धी ।
 याकारणें आत्मबुद्धी। सद्द करायी ॥ ३७ ॥
 आत्मबुद्धी निश्चयाची। तेचि दशा मोक्षश्रीची ।
 अहमात्मा हें कधीची। विसरों नये ॥ ३८ ॥
 निरोपिलें निश्चयाचें लक्षण। परी हें न कळे सत्संगेंविण ।
 संतांसी गेलिया शरण। संशये तुटती ॥ ३९ ॥
 आतां असो हें बोलणें। ऐका सिद्धाचीं लक्षणें ।
 मुख्य निःसंदेहपणें। सिद्ध बोलिजे ॥ ४० ॥
 सिद्धस्वरूपीं नाही देहो। तेथें कैचा हो संदेहो ।
 याकारणें सिद्ध पाहो। निःसंदेही ॥ ४१ ॥
 देहसमंधाचेनि गुणें। लक्षणासि काये उणें ।
 देहातीतांचीं लक्षणें। काय म्हणोनि सांगावीं ॥ ४२ ॥

जें लक्षवेना चक्षुंसी । त्याचीं लक्षणें सांगावीं कैसीं ।
निर्मळ वस्तु सिद्ध त्यासी । लक्षणें कैसीं ॥ ४३ ॥
लक्षणें म्हणिजे केवळ गुण । वस्तु ठाईची निर्गुण ।
तेचि सिद्धांचें लक्षण । वस्तुरूप ॥ ४४ ॥
तथापि ज्ञानदशकीं बोलिलें । म्हणोनि वक्तृत्व आटोपिलें ।
न्यून पूर्ण क्षमा केलें । पाहिजे श्रोतीं ॥ ४५ ॥
इति श्रीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे
सिद्धलक्षणनिरूपणनाम समास दहावा ॥ १० ॥

॥ दशक पांचवा समाप्त ॥ ५ ॥

Proofread by Vishwas Bhide and Sunder Hattangadi.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated October 15, 2005